

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η εξωτερική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά
κατά την περίοδο 1936 – 1940
και η προσπάθεια εξισορρόπησης μεταξύ
Αγγλίας και Δυνάμεων του Άξονα

Βασιλική Τριανταφύλλου

A. M. 524599

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: κ. Μαντά Ελευθερία

Αθήνα – Μάιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Abstract

During the Interwar period Greece had to deal with difficult circumstances such as the crisis in the Mediterranean Sea because of Italian's invasion of Ethiopia in 1935, the rising of Hitler and nazism and German's aggressive policy. Because of these circumstances, England supported the restoration of pro – English King George II in Greece in order to put an end to Greek anarchy. But a parliamentary government failed to prevail in Greece and then King George decided a dictatorship to be established under Ioannis Metaxas.

Ioannis Metaxas in his foreign policy followed an English orientation because he believed that Greece's interests are the same as England's interests. At the same time Metaxas tried to maintain a political neutrality against the Axis Powers (Germany and Italy) because he didn't want Greece to be involved in the oncoming war. Until Greece got involved in W.W.II Metaxas tried to balance, in the most realistic way that he could, between Italy and England.

Περιεχόμενα

Σελίδα

Πρόλογος	5
Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1: Οι συνθήκες και η διαμόρφωση του προσανατολισμού της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής το 1936	9
1.1: Οι συνθήκες στα Βαλκάνια	9
1.2: Η Παλινόρθωση και η επιβολή της δικτατορίας της 4 ^{ης} Αυγούστου	10
1.3: Ο προσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής της δικτατορίας	11
Κεφάλαιο 2: Η εξωτερική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά κατά τη περίοδο 1937 – 1938	12
2.1: Οι ευρωπαϊκές συνθήκες το 1937.....	12
2.2: Οι οικονομικές σχέσεις του Μεταξά με τη χιτλερική Γερμανία	13
2.3: Η αναζήτηση αγγλικών εγγυήσεων	15
2.4: Σχέσεις Ελλάδας με τα φασιστικά κράτη και την Αγγλία	16
Κεφάλαιο 3: Η εξωτερική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά κατά τη περίοδο 1939 – 1940	17
3.1: Η εισβολή της Ιταλίας στην Αλβανία	17
3.2: Κινήσεις του Μουσολίνι προς της Ελλάδα	18
3.3: Το ελληνοϊταλικό Σύμφωνο του 1928	20
3.4: Σχέσεις Ελλάδας – Αγγλίας	21
3.5: Κλιμάκωση των επιθετικών κινήσεων της Ιταλίας	22
3.6: Έντονη επιθετική πολιτική Ιταλίας και ουδετερότητα Μεταξά	23
3.7: Εκστρατεία της ιταλικής προπαγάνδας	25
3.8: Επιχείρηση της ιταλικής Εισβολής και η Γερμανία	26
3.9: Προπαρασκευές του Μουσολίνι για την οριστική επίθεση κατά της Ελλάδας	28
3.10: Η Ελλάδα σε αναζήτηση αγγλικών εγγυήσεων και γερμανικής μεσολάβησης	29
3.11: Η εισβολή της Ιταλίας στην Ελλάδα	29
Συμπεράσματα	32
Βιβλιογραφία	34

Πρόλογος

Στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών του τμήματος της Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου εκπονείται η παρούσα εργασία η οποία σκοπό έχει να παρουσιάσει την εξωτερική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, και συγκεκριμένα από το 1936 έως 1940, δηλαδή από την επιβολή του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου το 1936 έως την έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου τον Οκτώβριο του 1940, καθώς και τις ενέργειες τις οποίες ακολούθησε για να διατηρηθεί η ισορροπία μεταξύ Αγγλίας και των Δυνάμεων του Άξονα.

Στην εργασία αρχικά περιγράφονται οι συνθήκες που επικρατούσαν στην Ευρώπη από το 1935, όπου σημειώνεται η κρίση στη Μεσόγειο με την εισβολή της Ιταλίας στην Αιθιοπία, η άνοδος του Χίτλερ και του ναζισμού και η γενικότερη εμφάνιση ολοκληρωτικών καθεστώτων σε πολλά κράτη της Ευρώπης. Στη συνέχεια αναφέρονται και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες επιβλήθηκε η δικτατορία του Μεταξά στην Ελλάδα. Η Ελλάδα ήταν ήδη μέλος του Βαλκανικού Συμφώνου, το οποίο κάτω από την πίεση των εξωτερικών παραγόντων άρχισε να χάνει τη βαρύτητά του με συνέπεια να διευρύνεται το χάσμα μεταξύ των συμβαλλόμενων βαλκανικών μελών. Η παλινόρθωση του αγγλόφιλου βασιλιά Γεωργίου Β' με τη στήριξη της Αγγλίας ήταν καθοριστική για τις μετέπειτα εξελίξεις. Η αδυναμία επικράτησης μιας κοινοβουλευτικής κυβέρνησης στην Ελλάδα και υπό τον φόβο δημιουργίας κοινωνικών ταραχών επιβλήθηκε, με τη στήριξη του βασιλιά, η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά στις 4 Αυγούστου του 1936.¹

Εν συνεχεία, στην εργασία παρουσιάζεται η εξωτερική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά, η οποία ήταν προσανατολισμένη, με τις ίδιες διαθέσεις και κατευθύνσεις του βασιλιά Γεωργίου Β, στην αγγλική πολιτική. Ο Μεταξάς υποστήριζε την ταύτιση των ελληνικών συμφερόντων με των αγγλικών. Η Ελλάδα συμβάδιζε με τα αγγλικά συμφέροντα και παράλληλα, στις ευρωπαϊκές και διεθνείς εξελίξεις, διακήρυττε την ουδετερότητα. Αυτή η προσπάθεια του Μεταξά ώστε να διατηρήσει όσο περισσότερο μπορούσε άψογη ουδετερότητα και να ισορροπήσει μεταξύ των αγγλικών συμφερόντων και επεκτατικών επιθυμιών των Δυνάμεων του Άξονα, και ιδιαίτερα της Ιταλίας, κατέστη ακόμα πιο έντονη και δύσκολη από τον Απρίλιο του 1939 και μετά, περίοδο κατά την οποία σημειώθηκε η εισβολή της Ιταλίας στην Αλβανία και μετατροπή της σε ιταλικό προτεκτοράτο. Η Ιταλία ενώ δεν ήταν έτοιμη για πόλεμο κινούνταν με πολύ επιθετικές και απειλητικές κινήσεις κατά της Ελλάδας, ελπίζοντας

¹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδας 1900–1941*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, 1980, σ. 212 – 214.

ότι υπό την πίεση των απειλών η Ελλάδα θα παραδινόταν στην κυριαρχία των Δυνάμεων του Άξονα.²

Η εργασία ολοκληρώνεται με τις μεγάλες προσπάθειες που κατέβαλε ο Μεταξάς τους θερινούς μήνες του 1940 ώστε να διαχειριστεί την έντονα επιθετική Ιταλία, η οποία έψαχνε προσχήματα για να δικαιολογήσει την εισβολή της στην Ελλάδα, τη Γερμανία, η οποία εκμεταλλευόμενη την ανάγκη της Ελλάδας να μείνει εκτός πολέμου, πίεζε την Ελλάδα, με την υπόσχεση της μεσολάβησης, να ανταποκριθεί στα ιταλικά αιτήματα, και την Αγγλία η οποία αντίστοιχα δεν ανταποκρινόταν στις αγωνιώδεις εκκλήσεις της Ελλάδας για βοήθεια. Αποκορύφωση της επιθετικής διάθεσης της Ιταλίας ήταν η επίδοση του τελεσίγραφου από τον Γκράτσι στον Μεταξά με το αίτημα η Ελλάδα να επιτρέψει στα ιταλικά στρατεύματα να εισέλθουν ελεύθερα στον ελληνικό χώρο με σκοπό την κατάληψη κάποιων στρατηγικών σημείων. Ο Μεταξάς αρνήθηκε. Η άρνηση του Μεταξά καθόρισε τις μετέπειτα εξελίξεις στην Ελλάδα.³

Το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα της Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας αποτέλεσε μία μεγάλη ευκαιρία εμπλουτισμού γνώσεων και εμβάθυνσης σε πολλές πτυχές, περιόδους και γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας η οποία υπήρξε πλούσια σε ιστορικά γεγονότα, εξελίξεις και μεταμορφώσεις. Αφορμή της επιλογής του θέματος της παρούσας εργασίας αποτέλεσε το προσωπικό μου ενδιαφέρον για την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, οπότε οι εξελίξεις καθόρισαν όχι μόνο τη μετέπειτα πορεία της χώρας αλλά και της Ευρώπης. Καθώς όμως η περίοδος του Μεσοπολέμου τυγχάνει εκτενής, επιλέχτηκε η περίοδος που προηγήθηκε πριν την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου στην Ελλάδα, 1936 – 1940. Η εργασία χωρίζεται θεματικά ανά χρονικές περιόδους ώστε να καταστεί πιο ολοκληρωμένη η παρουσίαση της εξωτερικής πολιτικής καθώς οι δυνάμεις της περιόδου που εξετάζεται, δηλαδή οι Δυνάμεις της δυτικής συμμαχίας Αγγλία – Γαλλία και οι Δυνάμεις του Άξονα Γερμανία – Ιταλία, εμπλεκόντουσαν σε οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο και δεν θα ήταν εύκολο να παρουσιαστεί ο τρόπος που ενέργησε ο Μεταξάς προς τη μία πλευρά χωρίς να αναφερθεί και η άλλη.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στην επιβλέπουσα Καθηγήτρια Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας κα Μαντά Ελευθερία για την καθοριστική συμβολή της στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

² Ιωάννης Κολιόπουλος, “Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από την 1^η Μαρτίου 1935 ως την 28^η Οκτωβρίου 1940: Ο εξωτερικός παράγοντας”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1978, τόμος ΙΕ, σ. 410.

³ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδας*, σ. 228 – 234.

Εισαγωγή

Με την ιταλική εισβολή στην Αιθιοπία, τον Οκτώβριο του 1935, γίνεται φανερό ότι ο πόλεμος πλησίαζε τις πύλες της Ελλάδας. Τα ελληνικά επιτελεία βρέθηκαν σε αναταραχή διότι η κατάσταση της ελληνικής άμυνας δεν ήταν καθόλου καλή. Η Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1936 αναγκάστηκε να συμμετάσχει στις κυρώσεις της Ευρώπης κατά της Ιταλίας. Ωστόσο αυτές οι κυρώσεις το μόνο αποτέλεσμα που απέφεραν ήταν οι εσωτερικές αντιθέσεις του Δημοκρατικού στρατοπέδου να ξεσκεπαστούν, οι διεθνείς ταραχοποιοί να αποθρασυνθούν και να κλονιστεί η εμπιστοσύνη των μικρών κρατών στους νικητές του Α΄ Π.Π. Η Κοινωνία των Εθνών μετά από διάστημα μηνών εφάρμοσε μία μόνο κύρωση η οποία όμως ήταν αρκετή για να κλονίσει την Ιταλία και αυτή ήταν η απαγόρευση των πετρελαιοειδών. Όμως οι ΗΠΑ συνέχιζαν να εφοδιάζουν με καύσιμα τους Ιταλούς και οι Άγγλοι κρατούσαν τον στόλο τους ακινητοποιημένο χωρίς να κλείνουν το Σουέζ υπό το φόβο ότι η Ιταλία θα έρθει πιο κοντά με τη χιτλερική Γερμανία.⁴

Η φασιστική Ιταλία του Μουσολίνι, αδιαφορώντας για τις εκκλήσεις και τις κυρώσεις της ΚτΕ εισέβαλε στην Αντίς Αμπέμπα, πρωτεύουσα της Αιθιοπίας, στις 10 Μαΐου, ανακηρύσσοντας την ιταλική αυτοκρατορία. Λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1936, η ΚτΕ αποφάσισε να άρει τις κυρώσεις, οπότε ο δρόμος προς τον πόλεμο ήταν πάλι ανοιχτός. Στην άλλη πλευρά της Μεσογείου, στην Ισπανία, την επομένη των εκλογών τον Φεβρουάριο του 1936, ξεκίνησε ο Ισπανικός Εμφύλιος ο οποίος έφερε πιο κοντά την Ιταλία με τη Γερμανία.⁵ Την ίδια περίοδο στη Γερμανία σημειώνεται η άνοδος του Χίτλερ και του ναζιστικού κόμματος η οποία από ετών είχε ήδη προετοιμαστεί. Το Σύμφωνο του Μονάχου ενίσχυσε την επιθετικότητα της Γερμανίας και αποθράσυνε τον Χίτλερ. Αυτή η εξέλιξη ήταν και συνεπεία των σκληρών όρων της Συνθήκης των Βερσαλλιών που επιβλήθηκαν στη Γερμανία από τους νικητές του Α΄Π.Π. και οι οποίοι οδήγησαν σε μεγάλη ταπείνωση τον γερμανικό λαό.⁶

Προτού ο Μουσολίνι καταφέρει την κατάληψη της Αβησσυνίας (Αιθιοπίας), ο Χίτλερ παραβιάζοντας τη Συνθήκη των Βερσαλλιών ανήγγειλε ότι τα στρατεύματα της Γερμανίας θα εισέβαλλαν στη ζώνη της Ρηνανίας.⁷ Η Ρηνανία ήταν μία αφοπλισμένη ζώνη. Η Γαλλία προσπάθησε να αντιδράσει αλλά μπροστά στην απροθυμία της Αγγλίας δεν αποφάσισε να κάνει επιστράτευση και απευθύνθηκε στο ΚτΕ για να ζητήσει στήριξη. Αύτη η διαχείριση της Γαλλίας κλόνισε το σύστημα των ηπειρωτικών

⁴ Ι. Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιου*, επιμ. Φαίδων Βρανάς, Τόμος 4^{ος} (1933 – 1941), Αθήνα: Ίκαρος, 1960, σ. 236 – 237.

⁵ Ο. π. σ.237.

⁶ Σ. Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις (1936 – 1940)*, Αθήνα: Προσκήνιο, 1993, σ. 13.

⁷ Ο. π., σ. 25.

της συμμαχιών.⁸ Την εισβολή στη Ρηνανία ο Χίτλερ την είχε προετοιμάσει ένα χρόνο πριν.⁹

Τον Οκτώβριο του 1936 υπογράφηκε συνθήκη μεταξύ της Ιταλίας και της Γερμανίας, την οποία ο Μουσολίνι περιέγραφε ως «Άξονα». Λίγες μέρες αργότερα υπογράφηκε στο Βερολίνο μία αντικομμουνιστική συνθήκη, το λεγόμενο Σύμφωνο Αντικομιντέρν,¹⁰ μεταξύ Γερμανίας και Ιαπωνίας. Οι Δυνάμεις του Άξονα είχαν διαμορφωθεί και η πιθανότητα ενός πολέμου δεν έμοιαζε πια τόσο μακρινή. Ένας παράγοντας που ενίσχυε την πιθανότητα πολέμου υπήρξε και η αντίδραση των δυνάμεων του αντίπαλου στρατοπέδου και συγκεκριμένα της Αγγλίας και της Γαλλίας.¹¹

⁸ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 237.

⁹ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 25.

¹⁰ J. Merriman, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης. Από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα*, Αθήνα: Πεδίο 2022, σελ. 718.

¹¹ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 238.

Κεφάλαιο 1: Οι συνθήκες και η διαμόρφωση του προσανατολισμού της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής το 1936

1.1 Οι συνθήκες στα Βαλκάνια

Μέσα σε αυτή την ιδιαίτερα ταραγμένη και επικίνδυνη περίοδο, όπως ο Μεσοπόλεμος, με γεγονότα όπως ήταν η απόβαση της Ιταλίας στην Αιθιοπία, η διαμόρφωση του Άξονα Ιταλίας – Γερμανίας, η ανακατάληψη από τον Χίτλερ της Ρηνανίας και η εν συνεχεία επέκταση και κυριαρχία της Γερμανίας στην υπόλοιπη κεντρική και ανατολική Ευρώπη, δημιούργησαν ανησυχία στα μικρά και αδύναμα ευρωπαϊκά κράτη καθώς βρέθηκαν εκτεθειμένα στις εντεινόμενες πιέσεις των Δυνάμεων του Άξονα.¹² Κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1930 στον χώρο των Βαλκανίων η κατάσταση που επικρατούσε ήταν σύνθετη, παρά τις προσπάθειες προσεγγίσεων που πραγματοποιήθηκαν σε διμερές, τριμερές ή τετραμερές επίπεδο μεταξύ των κρατών. Διάφορα σύμφωνα υπογράφηκαν ως αποτέλεσμα αυτών των προσεγγίσεων, όμως στην πορεία φάνηκε ότι ήταν κενά περιεχομένου καθώς η κάθε συμβαλλόμενη πλευρά ερμήνευε διαφορετικά τη συμφωνία, αναλόγως με τις υποχρεώσεις που είχε σε άλλες δυνάμεις και σε άλλες συμφωνίες. Χαρακτηριστικό είναι ότι δεν υπήρξε καμία συμφωνία στην οποία να συμμετείχαν όλες οι χώρες της Βαλκανικής χερσονήσου.¹³

Η Ελλάδα ήταν ήδη μέλος του Συμφώνου της Βαλκανικής Συνεννοήσεως, το οποίο είχε υπογραφεί στην Αθήνα στις 9 Φεβρουαρίου του 1934 μεταξύ Ελλάδας, Ρουμανίας, Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας. Σκοπός αυτής της συμφωνίας ήταν η κατοχύρωση ειρήνης στον βαλκανικό χώρο και η διασφάλιση της τήρησης των απαραίτητων υποχρεώσεων που αφορούσαν τη διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος. Μετά τους πρώτους κραδασμούς που δημιούργησε η ευρωπαϊκή επέκταση της Γερμανίας, τα κράτη του Βαλκανικού Συμφώνου αρχικά επέδειξαν πνεύμα αλληλεγγύης, όπως έγινε και στην περίπτωση της Ελλάδας όταν βουλγαρικά στρατεύματα συγκεντρώθηκαν κατά μήκος των ελληνοβουλγαρικών συνόρων το 1935. Οι τέσσερις βαλκανικές χώρες με κοινή τους δήλωση έδειξαν την αντίθεσή τους σε οποιαδήποτε ανάμειξη στα εσωτερικά της Ελλάδας. Το Σύμφωνο παρόλο που αποτέλεσε μία πολύπλευρη βαλκανική συμφωνία φέρνοντας σε συνεννόηση τέσσερα συμβαλλόμενα μέλη, δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί σε μία καθολική συσπείρωση των βαλκανικών κρατών σε ένα ενιαίο σχηματισμό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το σύμφωνο να διευρύνει το χάσμα των τεσσάρων συμβαλλόμενων μελών όταν οι διεθνείς εξελίξεις τα υποχρέωνε να συμβαδίζουν με τις διεθνείς τους επιδιώξεις. Η κάθε ανατροπή ισορροπίας στα Βαλκάνια ενίσχυε τις φυγόκεντρες βαλκανικές δυνάμεις. Συνεπώς τα συμβαλλόμενα μέλη αναπόφευκτα

¹² Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδας*, σ. 212.

¹³ Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, 1882 – 1974, National Geographic, σ. 88 – 89.

παρασέρνονταν είτε προς την πλευρά της Γαλλίας και της Αγγλίας είτε προς την πλευρά του Άξονα.¹⁴

1.2 Η Παλινόρθωση και η επιβολή της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου

Η βαθμιαία διάσπαση του Βαλκανικού Συμφώνου αύξανε τις ανησυχίες και τους φόβους της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Εμφανιζόταν ολοένα και μεγαλύτερη η ανάγκη να αναζητηθούν τα μέσα για την κάλυψη των αμυντικών αναγκών της Ελλάδας.¹⁵ Η Ελλάδα από την πλευρά της διακήρυξε την ουδετερότητα προς όλες τις πλευρές. Στην πραγματικότητα η Ελλάδα παρά τη στάση ουδετερότητας που υιοθέτησε ήταν προσανατολισμένη προς την Αγγλία αν και αυτά τα δύο κράτη δεν συνδέονταν με συγκεκριμένους δεσμούς συμμαχίας ή συμφωνιών.¹⁶ Η Αγγλία, όταν εκδηλώθηκε η κρίση στη Μεσόγειο με τη Αιθιοπική κρίση, έδειξε αυξημένο ενδιαφέρον για τη στρατηγική θέση της Ελλάδας στην ανατολική Μεσόγειο.¹⁷ Όταν το ενδιαφέρον της Αγγλίας μετατοπίστηκε από την αναζήτηση οικονομικών και εμπορικών συμφερόντων σε αναζήτηση στρατηγικών συμφερόντων, η Ελλάδα επέδειξε μια ιδιαίτερη τάση για ουδετερότητα.¹⁸ Εν συνεχεία η Αγγλία ευνόησε και στήριξε την Παλινόρθωση στην Ελλάδα για να δοθεί ένα τέλος στην ελληνική αναρχία.¹⁹ Όταν όμως έγινε φανερό ότι καμία κοινοβουλευτική κυβέρνηση στην Ελλάδα δεν μπορούσε να πετύχει, σε μία προσπάθεια να αποφευχθούν οι κοινωνικές αναταραχές και για να τερματιστεί η πολιτική αστάθεια των προηγούμενων χρόνων, επιβλήθηκε, με την εντολή του βασιλιά Γεωργίου Β', η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου.²⁰ Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά επιβλήθηκε χωρίς να στηρίζεται σε κάποια λαϊκή βάση αλλά και χωρίς να έχει προηγηθεί κάποιο στρατιωτικό πραξικόπημα. Αυτή ήταν η βασική διαφορά του αυταρχικού καθεστώτος της Ελλάδας σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές περιπτώσεις που ήταν υπό αυταρχικά καθεστώτα την ίδια περίοδο.²¹

Ο βασιλιάς Γεώργιος σε μία περίοδο κρίσιμων διπλωματικών αποφάσεων είχε αποφασίσει να παραβεί τη συνταγματική τάξη και αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη σύμπτωση απόψεων του βασιλιά με τον φορέα εκτροπής της θέσης και του ρόλου της Ελλάδας σε διεθνές επίπεδο. Αυτός ο φορέας ήταν ο Ιωάννης Μεταξάς,²² η προσωπικότητα του οποίου, ως πολιτικού με τάσεις αντικοινοβουλευτικές, ήταν η πιο κατάλληλη να στηρίξει τη δικτατορία η οποία θα έδινε τέλος στις όποιες πολιτικές

¹⁴ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, σ. 209 – 210.

¹⁵ Ο. π., σ. 215.

¹⁶ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 55.

¹⁷ Thanasis D. Sfikas, "Doomed Neutrality: Greek Foreign Policy, 1936 – 1940", *Δωδώνη* 33 (2004): 214.

¹⁸ Sotiris Rizas, "Geopolitics and Domestic Politics: Greece's Policy Towards the Great Powers During the Unravelling of the Inter – War Order, 1934 – 1936," *Contemporary European History* 20.2 (2011): 151.

¹⁹ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 240.

²⁰ Mogens Pelt, "The Establishment and Development of the Metaxas Dictatorship in the Context of Fascism and Nazism, 1936 – 41," *Totalitarian Movements and Political Religions* 3.2 (2002): 151.

²¹ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, 1882 – 1974, σ. 87.

²² Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 216 – 217.

ζυμώσεις θα ήταν ικανές να αποδυναμώσουν τη θέση του βασιλιά. Η ανάγκη να επιβιώσει η βασιλεία στην Ελλάδα ευνόησε την επιβολή του αυταρχικού καθεστώτος. Ο Μεταξάς, αν και απόφοιτος της Ακαδημίας Πολέμου του Βερολίνου και υποστηρικτής της γερμανικής στρατιωτικής υπεροχής κατά τον Α΄ Π.Π., τη δεκαετία του 1930 διαμόρφωσε τη θέση ότι η ελληνική γεωγραφική θέση επέβαλλε τη συμμαχία και τη διατήρηση φιλικών σχέσεων κυρίως με μεγάλες ναυτικές δυνάμεις όπως είναι η Αγγλία.²³ Ήταν συνειδητοποιημένος ότι το συμφέρον της Ελλάδας αλλά και του καθεστώτος του ήταν ο συμβιβασμός με την Αγγλία.²⁴

1.3 Ο προσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής της δικτατορίας

Μετά την επιβολή της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου, καθορίστηκε και ο εξωτερικός προσανατολισμός για την αναζήτηση της διασφάλισης και της προστασίας της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας. Η πρωτοβουλία του Μεταξά στη λήψη σημαντικών αποφάσεων μπορούσε να αμφισβητηθεί μόνο από τον ίδιο τον βασιλιά, τον Γεώργιο Β΄, του οποίου η επιρροή στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής ήταν μεγάλη καθώς συνδέονταν με την άνοδο του Μεταξά στην εξουσία. Η προσήλωση και η στήριξη της αγγλοελληνικής συνεργασίας και φιλίας του Μεταξά συμβάδιζαν με τις διαθέσεις και τις κατευθύνσεις του Γεωργίου Β΄, ο οποίος ήταν εξορία στην Αγγλία, για δώδεκα χρόνια,²⁵ και εμπιστευόταν την αγγλική πολιτική και τους εκπροσώπους της.²⁶

Η επιβολή του καθεστώτος του Μεταξά δημιούργησε έντονη ανησυχία στην Αγγλία και στους Άγγλους διπλωμάτες ως προς ποια κατεύθυνση θα ακολουθήσει η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας ενώ παράλληλα δημιουργούσε αισιοδοξία και ικανοποίηση στη Γερμανία και στην Ιταλία διότι αναγνώριζαν στον Μεταξά ένα ιδεολογικό συνεργάτη ο οποίος θεωρούνταν και φιλογερμανός.²⁷ Η Ιταλία, ιδιαιτέρως, κρατούσε μία θετική στάση απέναντι στον Μεταξά διότι προσδοκούσαν ότι η εσωτερική του πολιτική θα οδηγούσε τους δεσμούς μεταξύ Ελλάδας, Αγγλίας και Γαλλίας σε ολοένα και μεγαλύτερη χαλάρωση η οποία με τη σειρά της θα οδηγούσε σε σύσφιξη των σχέσεων της Ελλάδας με τις φασιστικές δυνάμεις.²⁸ Ωστόσο σύντομα έγινε φανερό ότι ο προσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής του Μεταξά προς την Αγγλία δεν θα άλλαζε αν και στην περίπτωση της Ιταλίας ακολουθήθηκε προσεκτική και όχι έντονα αντίθετη πολιτική. Η κατάληψη της Αβησσυνίας από την Ιταλία και σε συνδυασμό με την επιβολή κυρώσεων από το ΚτΕ στην οποία συμμετείχε και η Ελλάδα, ενίσχυσε τον ανταγωνισμό της Ιταλίας με την Αγγλία στο χώρο της Μεσογείου και υπήρχε δυσaréσκεια από την πλευρά της Ιταλίας

²³ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 217.

²⁴ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 66.

²⁵ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 243.

²⁶ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 215 – 218.

²⁷ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, σ. 89 – 90.

²⁸ Sfikas, "Doomed Neutrality: Greek Foreign Policy, 1936 – 1940", σ. 221.

για την Ελλάδα. Ο Μεταξάς προσπαθούσε να μην υπάρξει περαιτέρω διαταραχή στις σχέσεις με την Ιταλία.²⁹

Ο Έλληνας δικτάτορας λίγο μετά την ανάληψη της εξουσίας διαβεβαίωσε τον τότε Άγγλο πρεσβευτή Ουάτερλοου για την ταύτιση συμφερόντων της Ελλάδας με της Αγγλίας και για να επιβεβαιώσει τα λεγόμενα του ικανοποίησε ένα μέρος των αιτημάτων των Άγγλων ομολογιούχων σχετικά με τις εμπορικές συμφωνίες αγγλικών εταιριών.³⁰ Ο Άγγλος πρεσβευτής Ουάτερλοου, αρχικά, υποστήριξε ένθερμα τον Μεταξά.³¹ Η δικτατορία του Μεταξά από την πλευρά της στήριξε την εδραίωση και την αύξηση της αγγλικής επιρροής αλλά και η αγγλική κυβέρνηση από τη δική της πλευρά εν συνεχεία κράτησε θετική στάση απέναντι στο διδακτορικό καθεστώς. Αυτός ο συμβιβασμός των δύο κυβερνήσεων δεν πραγματοποιήθηκε σε ιδεολογικό ή προσωπικό επίπεδο αλλά δημιουργήθηκε λόγω των βαθύτερων στρατιωτικών καταστάσεων. Ο προσανατολισμός της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής προς την Αγγλία συνέπεσε χρονικά με την απόφαση της Αγγλίας να στηρίξει τις μικρές δυνάμεις της Μεσογείου με σκοπό την αποτροπή οποιασδήποτε επέκτασης της επιρροής της Ιταλίας στον μεσογειακό χώρο και τον έλεγχο της στρατιωτικής οδού προς την Ασία και την Αυστραλία.³²

Κεφάλαιο 2: Η εξωτερική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά κατά την περίοδο 1937 – 1938

2.1 Οι ευρωπαϊκές συνθήκες το 1937

Το 1937 η πορεία προς τον πόλεμο φαίνεται να επιβραδύνεται ως ένα βαθμό μετά τη αναγγελία του Χίτλερ στο λόγο του στο Ράιχσταγκ ότι μετά την κατάληψη της Ρηνανίας δεν είχε σκοπό να συνεχίσει την επέκταση του. Αυτό όμως δεν ίσχυε διότι απλά ήθελε να κερδίσει λίγο χρόνο μέχρι να οχυρώσει καλά τα δυτικά του σύνορα και να τακτοποιήσει τις σχέσεις του με τον Μουσολίνι. Στη συμφωνία μεταξύ Ιταλίας και Γερμανίας, ο Μουσολίνι είχε την ελευθερία να εξωθήσει τις φιλοδοξίες του προς τη Μεσόγειο και παράλληλα αφηνόταν όλη η κεντρική Ευρώπη στα χέρια του Χίτλερ.³³ Στην Αγγλία τον Μάιο του 1937 έγινε πρωθυπουργός ο Τσάμπερλεϊν ο οποίος επιθυμούσε τη φιλική συνεννόηση με τη Γερμανία και την Ιταλία. Είχε τη διάθεση να αναγνωρίσει στον Μουσολίνι την κατάκτηση της Αβησσυνίας, για να μπορέσει να προβεί σε κάποιο διακανονισμό των διαφορών τους, και να

²⁹ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, σ. 90.

³⁰ Ο. π., σ. 90.

³¹ Μετά το 1938 ο Ουάτερλοου αρχίζει να κρατάει αρνητική στάση απέναντι στο καθεστώς του Μεταξά και εν συνεχεία αντικαταστάθηκε από τον Πάλαιρετ. Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1988, σ. 368.

³² Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 218 – 219.

³³ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 269 – 270.

παραχωρήσει στον Χίτλερ αποικίες.³⁴ Ο Τσάμπερλεϊν συνεχίζοντας την πολιτική των προηγούμενων κυβερνήσεων της Αγγλίας και με τη στήριξη και των άλλων κομμάτων ασκούσε πίεση στη Γαλλία να αφοπλιστεί και παράλληλα μείωσε τη δυναμική της βρετανικής άμυνας.³⁵

Ο Μεταξάς επιθυμούσε την αποτροπή της εμπλοκής της Ελλάδας σε πόλεμο. Ήξερε ότι για την Ελλάδα, σε περίπτωση πολέμου, η σύνδεση με την αγγλική πλευρά ήταν αναπόφευκτη. Ο ίδιος, ωστόσο, παρόλο που στήριζε την αγγλόφιλη γραμμή που ακολουθούσε και ο βασιλιάς, υπήρξε μιμητής των μεθόδων του ναζισμού και φασιστικών φαινομένων.³⁶ Παρόλο που δεν διεκδικούσε καμία εδαφική προέκταση εις βάρος γειτονικών χωρών και ούτε υιοθέτησε τις αντισημιτικές κατευθύνσεις των φασιστικών, αυταρχικών καθεστώτων, καθιέρωσε σύμβολα, δημιούργησε νεολαία στα πρότυπα της γερμανικής και εφάρμοσε τον φασιστικό χαιρετισμό.³⁷ Επίσης συνεργάζονταν μέσα από διάφορες ελληνικές υπηρεσίες με τις αντίστοιχες γερμανικές με σκοπό την καταπολέμηση του εργατικού κινήματος και του κομμουνισμού.³⁸ Ενδιαφέρον υπήρξε το γεγονός ότι ο Μεταξάς από τη μία πλευρά γοητεύονταν από τον φασισμό και τον ναζισμό αλλά από την άλλη πλευρά ήταν αυστηρά προσανατολισμένος σε μία ρεαλιστική φιλοαγγλική διπλωματία. Θαύμαζε ένα ολοκληρωτικό καθεστώς το οποίο ήταν τελείως αντίθετο του δημοκρατικού μοντέλου αλλά στην πραγματικότητα ευθυγράμμισε τα ελληνικά συμφέροντα με τα αγγλικά και όχι με τα φασιστικά.³⁹

2.2 Οικονομικές σχέσεις του Μεταξά με τη χιτλερική Γερμανία

Μέσα σε όλο αυτό το σύστημα ο Μεταξάς προσπαθούσε να έχει και την εύνοια της Γερμανίας καθώς σημαντικό ρόλο στην τήρηση ισορροπιών έπαιξε και ο οικονομικός παράγοντας.⁴⁰ Οι δαπάνες της Ελλάδας για εξοπλισμούς αυξήθηκαν λόγω της ανάγκης προετοιμασίας απέναντι στον ευρύτερο αναθεωρητισμό που είχε προκληθεί από την ιταλική εισβολή στην Αβησσυνία.⁴¹ Οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Αγγλίας, ειδικά σε ότι αφορούσε τις εμπορικές συναλλαγές, δεν είχαν ισότιμο αντίκρισμα. Η μεγαλύτερη κάλυψη των εξαγωγών της Ελλάδας, και ειδικά όσον αφορούσε την εξαγωγή καπνών, την κάλυπτε η Γερμανία, γεγονός το οποίο δεν επηρέαζε τη λήψη αποφάσεων από την ελληνική πλευρά.⁴² Το 1937 η εξαγωγή της ελληνικής σταφίδας και του ελληνικού καπνού προς τη Γερμανία έφτανε το 40% ενώ

³⁴ Ουϊνστον Τσώρτσιλ, *Απομνημονεύματα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, μετ. Μαρία Μακκά, Αθήνα: Ίκαρος, 1955, Τόμος 1^{ος}, Βιβλίο 1^ο, σ. 174.

³⁵ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 34.

³⁶ Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, σ. 102 – 103.

³⁷ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, 1882 – 1974, σ. 87.

³⁸ Λιναρδάτος, *4^η Αυγούστου*, σ.103.

³⁹ Aristotle Kallis, "Neither fascist nor Authoritarian. The 4th of August Regime in Greece (1936 – 1941) and the Dynamics of Fascistisation in 1930s Europe", *East Central Europe* 37 (2010): σ. 322.

⁴⁰ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 69.

⁴¹ Pelt, *Tobacco, Arms and Politics. Greece and Germany from World Crisis to World War 1929-41*, Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1998, σ. 59-82.

⁴² Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 219.

την ίδια στιγμή η Γερμανία προμήθευε το 50% των γαιανθράκων και το 63% του μηχανολογικού εξοπλισμού που εισήγαγε η Ελλάδα.⁴³ Τον Ιανουάριο του 1937 ο Μεταξάς, μετά από σχετικά έντονη αντίδραση της Αγγλίας, ματαίωσε τη σύναψη δανείου από τη Γερμανία το οποίο προορίζονταν για τον επαναξοπλισμό της Ελλάδας. Αυτή η υπαναχώρηση του Μεταξά φανέρωνε την πρόθεση του να μην επεκτείνει τις οικονομικές σχέσεις με τη Γερμανία όταν αυτές επηρέαζαν ή καθόριζαν τις πολιτικές του επιλογές.⁴⁴ Παρά την αδυναμία που εμφάνιζε η κυβέρνηση της Αγγλίας να ενισχύσει με οικονομικούς πόρους και πολεμικό υλικό την Ελλάδα, ο Μεταξάς λάμβανε σοβαρά υπόψιν του τις υποδείξεις και τις τοποθετήσεις της Αγγλίας σχετικά με την εμπορική συνεργασία με τη Γερμανία. Αν και η Ελλάδα συσσώρευε μεγάλο κεφάλαιο από τις ελληνογερμανικές συμφωνίες κλήρινγκ (clearing), απέφευγε να πραγματοποιήσει συμφωνίες μεγάλης κλίμακας που αφορούσαν προμήθεια πολεμικού υλικού από τη Γερμανία.⁴⁵

Ενδεικτικά της κατάστασης αυτής ήταν τα όσα έγραψε σε απόρρητη έκθεση τον Μάιο του 1937 μέσα σε άλλα για την εμπορική συνεργασία Ελλάδας – Γερμανίας καθώς και για τη σύνδεση της Ελλάδας με την Αγγλία ο Γερμανός πρεσβευτής στην Αθήνα, Έρμπαχ: «... δέν χωρεῖ καμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ Ἑλλάδα σὲ περίπτωση συρράξεως στὴ Μεσόγειο, θὰ θεωρήσει ἐκ νέου σὰν ἓνα εἶδος προστάτου τὴν Μ. Βρετανία (...) Παρὰ ὠρισμένες ἑκτακτες στροφές καὶ κινήσεις τῆς ἐξωτερικῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς, ἡ Ἀγγλία εἶναι βέβαιο, θὰ εὕρη τελικὰ τοὺς τρόπους ἐκείνους, ποὺ θὰ τῆς ἐπιτρέψουν νὰ διατηρήσῃ τὴ σημαντικὴ πολιτικὴ ἐπιρροή της στὴν Ἑλλάδα».⁴⁶

Η χιτλερική Γερμανία από την πλευρά της προσπαθούσε να διεισδύσει οικονομικά στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη βασιζόμενη στο σύστημα συμφωνιών «εμπορικών συμψηφισμών», το λεγόμενο clearing. Αυτό το σύστημα ήταν ιδιαίτερα δελεαστικό για τις αγροτικές χώρες της Ευρώπης και σύντομα άρχισε να αποδίδει θετικά αποτελέσματα γεγονός το οποίο προετοίμαζε κατάλληλα το έδαφος για την πολιτική επικράτηση της Γερμανίας. Σε αυτό το γερμανικό σύστημα η μόνη χώρα που δεν καθυποτάχτηκε οικονομικά ήταν η Ελλάδα.⁴⁷

Αναμφίβολα ο Μεταξάς εξ αρχής είχε ξεκαθαρίσει ότι σε περίπτωση πολέμου, όσο και αν έτρεφε συναισθήματα θαυμασμού προς τη Γερμανία και παρά την απολυταρχική ιδεολογία του, θα τασσόταν μόνο στο πλευρό των δυτικών δυνάμεων και ειδικότερα στο πλευρό της Αγγλίας. Μέσα στους κύκλους του ίδιου του μεταξικού καθεστώτος οι γερμανόφιλοι άρχισαν να χάνουν έδαφος ενώ οι αγγλόφιλοι έλεγχαν ολοένα και περισσότερο την κατάσταση.⁴⁸ Το πρόβλημα που είχε να διαχειριστεί η Ελλάδα στις διεθνείς σχέσεις της κατά τη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου αφορούσε το

⁴³ Bernd J. Fischer, *Balkan Strongmen Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe*, London: Hurst & Co 2007, σ.191.

⁴⁴ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 219 – 220.

⁴⁵ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, σ. 91.

⁴⁶ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 70.

⁴⁷ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 220.

⁴⁸ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 71

μέγεθος και την ένταση της συμβολής της Αγγλίας στη διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας της Ελλάδας. Η Αγγλία από το 1935 προσφέρονταν μόνο να δηλώνει μονομερώς την προσωρινή συμπαράσταση της χωρίς να δεχτεί να αναλάβει περισσότερες υποχρεώσεις. Τον Ιούλιο του 1937 η Αγγλία παραιτούνταν από όποια ανειλημμένη δέσμευση είχε καθώς δήλωνε ότι η Ιταλία παρείχε διαβεβαιώσεις φιλικών και αγαθών διαθέσεων στα κράτη της Μεσογείου. Αυτό όμως δεν σήμαινε ότι η Αγγλία έπαυε να εκδηλώνει ενδιαφέρον για την Ελλάδα. Από τότε οι προσπάθειες του Μεταξά και της ελληνικής κυβέρνησης να εξασφαλίσουν μία θετική εγγύηση της Αγγλίας γινόντουσαν όλο και πιο έντονες, χωρίς ωστόσο να υπάρχει κάποιο θετικό αποτέλεσμα.⁴⁹

2.3 Η αναζήτηση αγγλικών εγγυήσεων

Τον Οκτώβριο του 1938 ο Μεταξάς, μετά τη Συνδιάσκεψη του Μονάχου,⁵⁰ αιτήθηκε τη σύναψη ελληνοβρετανικής συμμαχίας, η οποία θα ήταν ιδιαίτερα επωφελής και για τις δύο συμβαλλόμενες πλευρές,⁵¹ ή τουλάχιστον την παροχή οικονομικής βοήθειας με σκοπό την προετοιμασία των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων.⁵² Παρόλο που το Foreign Office⁵³ ικανοποιήθηκε από την ελληνική πρόταση εντούτοις δεν συμφώνησε καθώς όπως ισχυρίστηκε η Αγγλία σε καιρό ειρήνης δεν σύναπτε συμμαχίες. Στην πραγματικότητα η Αγγλία δεν ήθελε να ανταποκριθεί στο αίτημα της Ελλάδας διότι αρχικά δεν επιθυμούσε να προκαλέσει δυσαρέσκεια στην Ιταλία και είχε δεδομένη τη συνεργασία της Ελλάδας σε περίπτωση πολέμου καθώς ήταν η μοναδική της επιλογή.⁵⁴ Επιπρόσθετα, η Αγγλία δεν επιθυμούσε να εμπλακεί σε ενδεχόμενο πόλεμο Ελλάδας – Βουλγαρίας, δεν την σύμφερε να συνάψει συμμαχία με την Ελλάδα λόγω της ανεπαρκούς ελληνικής άμυνας και των εκτεταμένων ελληνικών συνόρων και επιπλέον θεωρούσε ότι μία επίσημη σύνδεση ήταν επιβαρυντική διότι το καθεστώς Μεταξά λόγω της αντιδημοτικότητας του είχε αβέβαιο μέλλον.⁵⁵

Χαρακτηριστική ήταν η δυσαρέσκεια του Μεταξά για την απάντηση της Αγγλίας στις δηλώσεις του στον Άγγλο πρεσβευτή: «...Ειλικρινά δεν καταλαβαίνω την πολιτική σας. Χρειάζεστε την Ελλάδα. Στο παρελθόν την χρησιμοποιήσατε όταν την είχατε ανάγκη, και θα τη χρειαστείτε πάλι στο μέλλον, ωστόσο ενώ κάνετε τόσα πολλά για την Τουρκία, δε φαίνεται να είστε διατεθειμένοι να κάνετε τίποτα για την Ελλάδα, να σταθείτε στο πλευρό της ή να τη βοηθήσετε. Σκέφτομαι ότι όχι μόνο οι πολιτικές μας σχέσεις, αλλά επίσης και η οικονομική βοήθεια, οι πιστώσεις που χρειαζόμαστε για την εθνική μας αναγέννηση και που αισθανόμαστε, ιδιαίτερα από όσα φαίνεται ότι

⁴⁹ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 220 – 221.

⁵⁰ Ο. π., σ. 221.

⁵¹ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, σ. 90 – 91.

⁵² Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 221.

⁵³ Υπουργείο Εξωτερικών της Αγγλίας.

⁵⁴ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, σ. 90 – 91.

⁵⁵ Κολιόπουλος, “Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις”, τ. ΙΕ', σ. 401.

κάνετε για την Τουρκία, έχουμε σχεδόν το δικαίωμα να περιμένουμε από εσάς. Και γνωρίζετε πως οι Γερμανοί λειτουργούν εδώ. Γιατί δεν κάνετε τίποτα;»⁵⁶

Ο Μεταξάς συνέχισε τις προσπάθειες του στέλνοντας υπόμνημα στον Άγγλο πρεσβευτή στο οποίο ανέφερε: «Η Ελλάδα, πιστή στην παραδοσιακή φιλία που την συνδέει με τη Μεγάλη Βρετανία, ακολουθεί στις μεσογειακές υποθέσεις πολιτική που ανταποκρίνεται στην πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας. Συνεπώς, είναι διατεθειμένη να συντονίσει τις ενέργειες της και να έλθει σε στενή έπαφή με την κυβέρνηση της Αυτόϋ Μεγαλειότητας τοῦ Ἑνωμένου Βασιλείου με σκοπό τη συμφωνία σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος». Είναι φανερό ότι ο Μεταξάς αξιοποιούσε κάθε ευκαιρία που του δινόταν για να διαβεβαιώνει τον Άγγλο πρεσβευτή και την Αγγλία για τη μεγάλη επιθυμία του να συνεργαστεί σε πολιτικό καθώς και σε οικονομικό επίπεδο με την Αγγλία.⁵⁷

Η Αγγλία αντιμετώπιζε την Ελλάδα ως μία μικρή χώρα, η οποία ήταν δεδομένη και προσηλωμένη στην ελληνοαγγλική συνεργασία και φιλία.⁵⁸ Η επιμονή του Μεταξά όμως δεν ήταν ικανή να αλλάξει τη στάση του Foreign Office, η οποία ήταν αρνητική. Οι Άγγλοι εκπρόσωποι επικαλούνταν ως επιχειρήματα την αστάθεια του δικτατορικού καθεστώτος, την ανεπάρκεια της Ελλάδας σε στρατιωτικό επίπεδο και την πιθανότητα εμπλοκής της Ελλάδας σε πολεμικές ταραχές και ρήξεις με την Ιταλία και τη Βουλγαρία.⁵⁹

2.4 Σχέσεις Ελλάδας με τα φασιστικά κράτη και με την Αγγλία

Οι σχέσεις της Ελλάδας με τα φασιστικά κράτη δεν ήταν αντίθετες με την σύνδεση της Ελλάδας με την Αγγλία, τουλάχιστον μέχρι το 1939. Η ίδια η αγγλική κυβέρνηση προσπαθούσε να προσεταιριστεί την Ιταλία παρακινώντας την Ελλάδα να βελτιώσει τις σχέσεις της με την Ιταλία και να οδηγήσει τη Γερμανία προς την Ανατολή. Ακόμα περισσότερο μετά το Σύμφωνο του Μόναχο έγινε φανερή η αδυναμία της Αγγλίας να αντιμετωπίσει την όποια επιθετικότητα του φασισμού και του ναζισμού απέναντι στα μικρά κράτη τα οποία προσπαθούσαν να βρουν τις ισορροπίες τους στις διεθνείς σχέσεις τους. Οι περισσότερες κυβερνήσεις των μικρών κρατών της Ευρώπης κατέληγαν σε φιλοφασιστικά και καιροσκοπικά συστήματα.⁶⁰ Σε αντίθεση με την ελληνική ηγεσία η οποία γνώριζε ότι αν επιζητούσε συμμαχία και προστασία από την Ιταλία, η Ελλάδα θα μετατρέπονταν σε ένα ιταλικό προτεκτοράτο το οποίο θα οδηγούνταν στην προσάρτηση του.⁶¹

⁵⁶ John S. Koliopoulos, *Greece and the British Connection 1935 – 1941*, London: Oxford University Press, 1977, σ. 89.

⁵⁷ Κολιόπουλος, “Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις”, τ. ΙΕ', σ. 397, 401.

⁵⁸ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, σ. 91

⁵⁹ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 220 – 221.

⁶⁰ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 65 – 67.

⁶¹ Παπαρρηγόπουλος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος}, σ. 89 – 90.

Μέχρι την κρίση του Μονάχου (Σεπτέμβριος 1938), κατά την οποία έγινε φανερή η αδυναμία της Γαλλίας και της Αγγλίας στο να διαχειριστούν την επεκτατική πολιτική της χιτλερικής Γερμανίας, ο Μεταξάς ανησυχούσε περισσότερο για τον βουλγαρικό κίνδυνο παρά για τον ιταλικό. Το κύριο δόγμα της δικτατορίας σχετικά με την άμυνα και την ασφάλεια της χώρας ήταν η αντιμετώπιση της απειλής από τη Βουλγαρία.⁶² Η κρίση του Μονάχου είχε μεγάλες συνέπειες για την ελληνική εξωτερική πολιτική και ειδικά όσον αφορούσε τις σχέσεις τις Ελλάδας με τη Αγγλία και τη Γερμανία. Από εκείνο το διάστημα και μέχρι τις αρχές του 1940 οι εξελίξεις της περιόδου ήταν καθοριστικές για τη θέση της Ελλάδας στην επερχόμενη σύρραξη στην Ευρώπη. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Μεταξάς σε αυτό το χρονικό διάστημα ξεκίνησε την προσπάθεια επισημοποίησης των στενών αλλά ακόμα ανεπίσημων σχέσεων της Ελλάδας με την Αγγλία για να καταλήξει να προσδεθεί στο αγγλικό πολιτικό άρμα χωρίς ωστόσο να έχουν δοθεί εγγυήσεις από την Αγγλία.⁶³

Κεφάλαιο 3: Η εξωτερική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά κατά την περίοδο 1939 – 1940

3.1 Η εισβολή της Ιταλίας στην Αλβανία

Τον Απρίλιο του 1939 η Ιταλία κατέλαβε την Αλβανία και τη μετέτρεψε σε προτεκτοράτο της. Το μόνο που απέμεινε να κάνει η Ελλάδα ήταν να ζητήσει άμεσα την αμυντική της κάλυψη από την Αγγλία και τη Γαλλία.⁶⁴ Η κατάληψη της Αλβανίας αποτέλεσε ανησυχητική αφύπνιση για την Ελλάδα η οποία μέχρι τότε είχε τη λανθασμένη εντύπωση ότι μέσα από τη διατήρηση φιλικών επαφών και σχέσεων με την Ιταλία θα επερχόταν και η ασφάλεια.⁶⁵ Οι Άγγλοι ιθύνοντες ανταποκρίθηκαν ως ένα βαθμό θετικά στην ελληνική έκκληση. Ο Άγγλος πρωθυπουργός Τσάμπερλεϊν δήλωσε από το βήμα της Βουλής των Κοινοτήτων ότι αποδίδει μεγάλη βαρύτητα στην αποφυγή κάθε ταραχής ή απειλής του status quo του μεσογειακού χώρου και των Βαλκανίων και επίσης ότι η αγγλική κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να παρέχει όποια βοήθεια διέθετε σε περίπτωση που υπήρχε απειλή κατά της ελληνικής και της ρουμανικής ανεξαρτησίας.⁶⁶

Παρατίθεται απόσπασμα από τις δηλώσεις του Πρωθυπουργού της Αγγλίας Τσάμπερλεϊν στις 13 Απριλίου 1939 στην Βουλή των Κοινοτήτων: «Ή Κυβέρνησις τῆς Α. Μεγαλειότητος νομίζει ὅτι ἐκτελεῖ καθῆκον καὶ παρέχει ὑπηρεσίαν μὴ ἀφίνουσα νὰ παραμείνῃ ὡς πρὸς τὰς διαθέσεις της οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία παρ' οἰωδῆποτε. Ὅθεν ἐπωφελοῦμαι τῆς εὐκαιρίας ταύτης διὰ νὰ δηλώσω ἐξ ὀνόματος αὐτῆς ὅτι

⁶² Yiannis D. Stefanidis, «Greece, Bulgaria and the approaching tragedy, 1938-1941», *Balkan Studies* 32,2 (1991): 295-296.

⁶³ Κολιόπουλος, «Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις», τ. ΙΕ', σ. 401.

⁶⁴ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 221.

⁶⁵ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 143.

⁶⁶ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 221 – 223.

ἀποδίδει τὴν μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὸ νὰ ἀποφευχθῇ κάθε διατάραξις διὰ τῆς βίας ἢ διὰ τῆς ἀπειλῆς βίας εἰς τὸ statu quo τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. Κατέληξε συνεπῶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅπως ἐν περιπτώσει σαφοῦς ἀπειλῆς κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Ρουμανίας, ἐναντίον τῆς ὁποίας ἀπειλῆς ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Ρουμανικὴ Κυβέρνησις θὰ ἔκριναν ἀναγκαῖον νὰ ἀντιστῶσι διὰ τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν δυνάμεων, ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνησις θεωρήσῃ ἐαυτὴν ὑποχρεωμένην νὰ παράσχῃ εἰς τὰς Κυβερνήσεις Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας πᾶσαν βοήθειαν ἣν διαθέτει».⁶⁷

Παρόμοια τοποθετήθηκε καὶ ὁ Γάλλος πρωθυπουργὸς Νταλαντιέ. Αὐτὴ ἡ ἀγγλογαλλικὴ ἐκδήλωση ἀλληλεγγύης ἀν καὶ τόνωσε τὸ ἠθικὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στις ἰταλικὰς προκλήσεις, δὲν σήμαινε ὅτι οἱ δυτικὲς συμμαχίαι θὰ ἀναλάμβαναν συγκεκριμέναις συμβατικὰς υποχρεώσεις. Ἡ Ἀγγλία εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ ἀποθαρρύνει ὁποιαδήποτε ἰταλικὴ πρωτοβουλία ἐπιθέσεως ἀλλὰ παράλληλα δὲν ἐπιθυμοῦσε οὔτε τὴν ὄξυνση τῶν σχέσεων Ἀγγλίας – Ἰταλίας οὔτε καὶ τὴν κάλυψη τῶν στρατηγικῶν ἀναγκῶν τῆς ἐλληνικῆς ἀμυνας. Ἐνδεικτικὸν εἶναι ὅτι πρὶν τὴν ἀγγλογαλλικὴν δήλωσιν εἶχε προηγηθῇ ἡ διαβεβαίωσις τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ὅτι δὲν σκόπευε νὰ προσβάλλῃ τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ ἀπὸ ἀγγλικὴν ὑποκίνησην, ἡ Ἰταλικὴ κυβέρνησις ἐξέφρασε καθησυχαστικὰς διαβεβαιώσεις πρὸς τὴν Ἑλλάδα στηρίζοντας ὅτι εἶχε τὰς καλῦτερας διαθέσεις καὶ ἦταν πρόθυμη νὰ δώσει ἀποδείξεις.⁶⁸

3.2 Κινήσεις τοῦ Μουσολίνι πρὸς τὴν Ἑλλάδα

Ὁ Μουσολίνι προσπαθοῦσε νὰ ἔχει καθησυχασμέναις τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα ἔτσι ὥστε νὰ σχεδιάζῃ ἀνενόχλητος τὰς ἐπόμενες κινήσεις του. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησις νὰ ἔχει καθησυχασμένα αὐτὰ τὰ δύο κράτη μέσα ἀπὸ τὰς πολλὰς διαβεβαιώσεις ποὺ ἔδινε ἀποδείκνυε τὸ πόσο ἀπροετοίμαστη γιὰ πόλεμον ἦταν ἡ Ἰταλία ἐκείνη τὴν περίοδον.⁶⁹ Ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἰταλίας, Φορνάρι, σὲ συνάντησιν τοῦ μετὰ τὸν Μεταξά, ἐξ' ὀνόματος τοῦ Μουσολίνι διακοίνωσε: «Πᾶσα φήμη ἢ ὁποία ἐκυκλοφόρησε ἢ ἐνδέχεται νὰ κυκλοφορήσῃ περὶ μιᾶς δῆθεν ἰταλικῆς ἐνέργειας κατὰ τὴν Ἑλλάδα εἶναι ψευδής. Τοιαύτη φήμη μόνον ὑπὸ κακόβουλων πρακτόρων δύναται νὰ διασπαρῇ ...»⁷⁰ Στὴν πραγματικότητα ὅμως ἡ Ἰταλία, παρὰ τὰς φιλικὰς διαβεβαιώσεις, προσπαθοῦσε νὰ κερδίσῃ χρόνον διότι προετοίμαζε τὴν ἐισβολὴν στὴν Ἑλλάδα. Στὰ ἐλληνοαλβανικὰ σύνορα προωθήθησαν ἐλαφρὰ τμήματα τῆς Ἰταλίας τὰ ὁποία εἶχαν ἐντολὴ νὰ συμπεριφέρονται φιλικὰ καὶ ευγενικὰ στοὺς Ἕλληνας. Ἀπὸ τὴ μεριά τους οἱ ἐλληνικὲς δυνάμεις ποὺ βρισκόντουσαν στὰ σύνορα εἶχαν ἐντολὴ νὰ

⁶⁷ Διπλωματικὰ Ἐγγράφα τοῦ Ἑλληνικοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν, *Ἡ Ἰταλικὴ Ἐπίθεσις κατὰ τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα, 1940, Ἐγγράφον 31, σ. 21.

⁶⁸ Σβολόπουλος, *Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, σ. 221 – 223.

⁶⁹ Λιναρδάτος, *Ὁ Ἰωάννης Μεταξάς καὶ οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις*, σ. 144.

⁷⁰ Διπλωματικὰ Ἐγγράφα τοῦ Ἑλληνικοῦ Υπουργείου Ἐξωτερικῶν, *Ἡ Ἰταλικὴ Ἐπίθεσις κατὰ τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα, 1940, Ἐγγράφον 27, σ. 19 – 20.

είναι προσεκτικοί, να μη δώσουν προσχήματα στους Ιταλούς, αλλά σε περίπτωση που γινόταν κάποια εισβολή να αντισταθούν.⁷¹

Στα τέλη Απριλίου με αρχές Μαΐου υπήρχαν πληροφορίες για συγκέντρωση στην Αλβανία ιταλικών στρατευμάτων με σκοπό την επίθεση κατά της Ελλάδας. Ο Μεταξάς μετέφερε σε φιλικό τόνο τις ανησυχίες στον νέο Ιταλό πρεσβευτή στην Ελλάδα, Γκράτσι, και εκείνος από την πλευρά του έδωσε καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις.⁷² Οι πραγματικές προθέσεις του Μουσολίνι γίνονται έντονα ξεκάθαρες στην επιστολή που έστειλε ο ίδιος στον Χίτλερ στην οποία αναφέρει: «Διὰ αὐτὸν τὸν λόγον πρέπει νὰ κυριεύσωμεν ὁλόκληρον τὴν περιοχὴ τοῦ Δουνάβεως καὶ τὰ Βαλκάνια εὐθὺς μετὰ τὰς πρώτας ὥρας τοῦ πολέμου. Δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἱκανοποιηθῶμεν μὲ δηλώσεις οὐδετερότητος μόνον τῶν ἐκεῖ κρατῶν, ἀλλὰ πρέπει νὰ καταλάβωμεν τὰ ἐδάφη των καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιήσωμεν διὰ τὴν προμήθειαν τῶν ἀπαραιτήτων τροφίμων καὶ πολεμικῶν βιομηχανικῶν ἐφοδίων. Διὰ τῆς κεραυνοβόλου ἐπιχειρήσεως, ἡ ὁποία πρέπει νὰ διεξαχθῇ ἀποφασιστικῶς, ὅχι μόνον αἱ δεχθεῖσαι τὴν βρετανικὴν ἐγγύησιν χῶραι, ὅπως ἡ Ἑλλάς, ἡ Ρουμανία καὶ ἡ Τουρκία, θὰ τεθῶσιν ἐκτὸς μάχης, ἀλλὰ θὰ ἐξασφαλίσωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ νῶτα μας».⁷³

Ο Μεταξάς ωστόσο είχε πάρει την απόφαση ότι η Ελλάδα θα αντιστεκόταν σε οποιαδήποτε επίθεση ή πρόκληση όπως φαίνεται και στο ημερολόγιο του που στις 9 Απριλίου 1939 σημείωσε τα εξής: «...ἔχω ἀπόφασιν νὰ ἀντισταθῶ μέχρις ἐσχάτων, ὅτι ὁ πόλεμος θὰ ἐπεκταθῇ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα – καὶ ὅτι προτιμῶ τὴν τελείαν καταστροφὴν διὰ τὸν τόπον μου παρὰ τὴν ἀτίμωσιν.»⁷⁴ Ο Μεταξάς και μετά την εισβολή των Ιταλών στην Αλβανία, προσπάθησε να τηρήσει όσο μπορούσε άψογη και φιλική στάση απέναντι στην Ιταλία και σε καμία περίπτωση να μη δώσει κανένα πρόσχημα ή αφορμή για επίθεση στον Μουσολίνι. Ο Μουσολίνι, παρόλο τις επιθετικές διαθέσεις του, στην πραγματικότητα δεν ήταν έτοιμος για πόλεμο. Η κατάληψη της Αλβανίας ήρθε ως φυσικό επακόλουθο του γεγονότος ότι η Αλβανία αποτελούσε, από το 1926, σχεδόν ιταλικό προτεκτοράτο και συνεπώς η κατάληψη της δεν επέφερε σοβαρές αντιδράσεις.⁷⁵

Ο Μουσολίνι, αν και δεν ήταν έτοιμος ακόμα, προετοιμάζονταν σε περίπτωση που του το επέτρεπαν οι διεθνείς καταστάσεις να επισπεύσει την έξοδο στον πόλεμο με πρώτο στόχο την Ελλάδα. Ιταλικά πολεμικά αεροπλάνα παραβίαζαν τον ελληνικό εναέριο χώρο, πολεμικοί λόγοι εναντίον της Ελλάδας εκφράζονταν από τους Ιταλούς αξιωματικούς στην Αλβανία, ιταλικές μεραρχίες μεταφέρονταν στα ελληνοαλβανικά σύνορα, κινήσεις οι οποίες ανησυχούσαν τον Μεταξά και τόνιζε για άλλη μια φορά στον Ιταλό πρεσβευτή, Γκράτσι, ότι η Ελλάδα θα αμύνονταν σε ενδεχόμενη ιταλική επίθεση και θα προστάτευε μέχρις εσχάτων την τιμή και την ακεραιότητα της.

⁷¹ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 145.

⁷² Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 145.

⁷³ Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελλάς, Αθήνα: Ήλιος, 1950, τ. Ζ', σ. 410.

⁷⁴ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 364.

⁷⁵ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 143 – 144.

Παράλληλα ο Μεταξάς προσπαθούσε να έχει καλές σχέσεις με τη Γερμανία ενώ επέτρεψε να γίνει για πρώτη φορά μία μικρή επιστράτευση⁷⁶

3.3 Το ελληνοϊταλικό Σύμφωνο του 1928

Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, η Ιταλία ζήτησε από τον Μεταξά να χαλαρώσει τα στρατιωτικά μέτρα. Ο Μεταξάς απάντησε ότι ήταν διατεθειμένος να χαλαρώσει τα στρατιωτικά μέτρα αν αντίστοιχα και ο ιταλικός στρατός απομακρύνονταν από τα ελληνοαλβανικά σύνορα.⁷⁷ Η Ιταλία δέχτηκε και εκδήλωσε παράλληλα την πρόθεση της να ανανεώσει τους δεσμούς της με την Ελλάδα μέσα από την ανανέωση του Συμφώνου της 23^{ης} Σεπτεμβρίου του 1928 το οποίο εξέπνεε σύντομα. Η αγγλική επιρροή στην Ελλάδα καθόριζε τις κινήσεις του Μεταξά σε τέτοιο βαθμό που πριν αναλάβει ο Μεταξάς την όποια σχετική πρωτοβουλία σχετικά με την ανανέωση του ελληνοϊταλικού Συμφώνου του 1928, ζήτησε αρχικά την αγγλική συγκατάθεση. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος είχε κηρυχθεί ήδη, με την επίθεση της Γερμανίας κατά της Πολωνίας την 1^η Σεπτεμβρίου του 1939⁷⁸, όταν ξεκίνησαν οι διαβουλεύσεις μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας για την ανανέωση του Συμφώνου. Ο Μεταξάς από την πλευρά του τόνιζε την τήρηση αυστηρής ουδετερότητας από την Ελλάδα ενώ ο Μουσολίνι από την πλευρά του ανταποκρίνονταν με την υποβολή συγκεκριμένων προτάσεων στις οποίες υποστήριζε ότι σε περίπτωση εμπλοκής της Ιταλίας στον πόλεμο δεν θα αναλάμβανε επιθετική στάση κατά της Ελλάδας καθώς και τα ιταλικά στρατεύματα που βρισκόντουσαν στα ελληνοϊταλικά σύνορα θα οπισθοχωρούσαν κατά είκοσι χιλιόμετρα. Ο Μεταξάς διαβίβασε τις ιταλικές προτάσεις στην αγγλική κυβέρνηση με τη διευκρίνιση ότι δεν θα προχωρούσε σε καμία απάντηση ή ενέργεια πριν ενημερωθεί για την αγγλική θέση περί του θέματος.

Η αγγλική αντίδραση περί του ελληνοϊταλικού Συμφώνου αποθάρρυνε την ανανέωση του και πρότεινε να γίνει σύναψη νέου συμφώνου στο οποίο θα εξαιρούνταν κάποιες διατάξεις του παλιού για να μη δεσμεύεται η Ελλάδα από την Ιταλία και να είναι σε θέση να έχει την απόλυτη ελευθερία κινήσεων σε περίπτωση που οδηγούνταν σε ρήξη η Ιταλία με την Αγγλία ή με άλλα βαλκανικά κράτη. Ο Μεταξάς, μετά την αγγλική στάση, ευχαρίστησε την Ιταλία για τις φιλικές της διαβεβαιώσεις και υποστήριξε ότι και η Ελλάδα είχε ανάλογες διαθέσεις απέναντι στην Ιταλία εκφράζοντας παράλληλα την ελπίδα τα δύο κράτη στο μέλλον να έχουν μία βαθύτερη σχέση όταν οι διεθνείς εξελίξεις το επιτρέψουν. Η απόρριψη των ιταλικών εισηγήσεων και της ανανέωσης του Συμφώνου του 1928 άφηνε την Ελλάδα εκτεθειμένη στις καιροσκοπικές διαθέσεις της φασιστικής διπλωματίας σε μία περίοδο όπου η οικονομική και πολιτική διείσδυση της ναζιστικής Γερμανίας στα Βαλκάνια υπονόμειε την εφαρμογή του Βαλκανικού Συμφώνου και οδηγούσε στην εκδήλωση κεντρόφυγων ροπών στον βαλκανικό χώρο. Για τον Μεταξά, το μοναδικό

⁷⁶ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 146.

⁷⁷ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 394.

⁷⁸ Paul Preston, "Ο Μεγάλος Εμφύλιος Πόλεμος: Πολιτική ιστορία της Ευρώπης, 1914 – 1945", *Ιστορία της σύγχρονης Ευρώπης*, επιμ. T.C.W. Blanning, Αθήνα: Τουρίκη, 2009, σ.252.

διπλωματικό όπλο που διέθετε για να αντιμετωπίσει τις όποιες απειλές κατά της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας ήταν η προβολή της πιθανής αγγλικής συνδρομής και βοήθειας.⁷⁹ Ιταλία και Ελλάδα έβγαλαν κοινό ανακοινωθέν όπου υποστηρίζονταν ότι εξακολουθούσαν οι φιλικές σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών.⁸⁰

3.4 Σχέσεις Ελλάδας – Αγγλίας

Η Αγγλία πριν αλλά και μετά την έναρξη του Β' Π.Π. σταθερά απέφευγε οποιαδήποτε δέσμευση που αφορούσε το στρατιωτικό πεδίο. Για την Αγγλία η θετική ελληνική συμβολή εντοπιζόνταν περισσότερο στην τήρηση μιας ευνοϊκής ουδετερότητας διότι η συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο θα οδηγούσε στην απορρόφηση αγγλικού έμψυχου και άψυχου υλικού. Συνεπώς η Αγγλία εκείνη τη περίοδο συμβιβαζόταν με την τήρηση και τη σύσφιξη των διμερών οικονομικών σχέσεων. Τον Ιούλιο του 1939 συμφωνήθηκε η παροχή πιστώσεων ύψους 2.040.900 στερλινών με σκοπό η Ελλάδα να εξαγοράσει πολεμικό υλικό από την Αγγλία τον Οκτώβριο του ίδιου έτους. Η σύναψη της προσωρινής εμπορικής συμφωνίας με την Αγγλία περιόριζε τις εξαγωγές πρώτων υλών και προϊόντων στη Γερμανία. Η οριστική σύμβαση υπογράφηκε τον Ιανουάριο του 1940 συνδυαστικά με τη συμφωνία της Αγγλίας με τους Έλληνες πλοιοκτήτες σχετικά με την εκμίσθωση εμπορικών πλοίων. Οι συμφωνίες αυτές υποδήλωναν την επιλογή της Ελλάδας να συνδεθεί με την Αγγλία, παρόλο που δεν ήταν πάντα εξασφαλισμένη η αμυντική της κάλυψη και συνεπώς έμενε εκτεθειμένη όλο και πιο πολύ απέναντι στις Δυνάμεις του Άξονα, παρόλη τη στάση ουδετερότητας που προσπαθούσε να τηρήσει.⁸¹

Χαρακτηριστικά είναι τα όσα αναφέρει ο τότε νέος Άγγλος πρεσβευτής στην Ελλάδα, Πάλαιρετ, σε μία μυστική έκθεση του στο Foreign Office τον Ιανουάριο του 1940. Αναφέρει ότι δεν έμενε άλλη επιλογή στον Μεταξά από το να ακολουθήσει μία μέση λύση, την ουδετερότητα, όσον αφορούσε την εξωτερική πολιτική του ώστε να μη προσβάλλει καμία πλευρά. Η πολιτική της μέσης οδού που ακολουθούσε η ελληνική κυβέρνηση για να διαχειριστεί την κατάσταση μεταξύ «των συγκρουόμενων ιδεολογικών συνασπισμών» ήταν ενδεικτική της εσωτερικής κατάστασης της Ελλάδας η οποία παρουσίαζε την εξής παράδοξη εικόνα: μίας κατά κύριο λόγο φιλελεύθερης χώρας η οποία κυβερνιόταν από μία αυταρχική κυβέρνηση που στερούνταν ωστόσο της λαϊκής υποστήριξης και κομματικής οργάνωσης, χαρακτηριστικά τα οποία είχαν τα φασιστικά και εθνικοσοσιαλιστικά καθεστώτα. Στην περίπτωση του Μεταξά, η υποστήριξη προέρχονταν από τον βασιλιά και σε συνδυασμό με αβέβαιες συνθήκες που δημιουργούσαν οι διεθνείς καταστάσεις και συγκεκριμένα η Ιταλία, η οποία μπορούσε να χρησιμοποιήσει ως πρόσχημα οποιαδήποτε εσωτερική αναταραχή για να επέμβει στην Ελλάδα, ευνοούσαν την διατήρηση του μεταξικού καθεστώτος. Στη μυστική έκθεση αναφέρεται ότι η Ελλάδα ήταν φυσικό μετά την ιταλική εισβολή στην Αλβανία να βρεθεί «εκτός των κύριων ρευμάτων της διεθνούς πολιτικής» και να στραφεί ολοένα και περισσότερο στην

⁷⁹ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 224 – 225.

⁸⁰ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 148.

⁸¹ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 223 – 227.

Αγγλία για να ζητήσει εγγυήσεις και μεγαλύτερη οικονομική στήριξη. Το αίτημα για μεγαλύτερη οικονομική στήριξη από την Ελλάδα αποσκοπούσε και στην απαλλαγή από την οικονομική εξάρτηση από τη Γερμανία. Αυτός ήταν και ο βασικός παράγοντας που η Ελλάδα πίεζε την Αγγλία για μεγαλύτερη στήριξη στην εξαγωγή των καπνών και στην προμήθεια όπλων, καθώς η μόνη επιλογή που έμενε στην Ελλάδα ήταν η Γερμανία. Ο Πάλαιρετ αναφέρει επίσης ότι τα πράγματα και από στρατιωτικής πλευράς δεν ήταν και τόσο ικανοποιητικά καθώς η μόνη προοπτική που υπήρχε για την Ελλάδα ήταν η προμήθεια μιας μικρής ποσότητας όπλων. Η πολιτική της προνοητικότητας, ως προς τη διατήρηση της ισορροπίας και τη μη πρόκληση αναταραχών, δεν άφηνε περισσότερα περιθώρια για μία πιο ενεργή πολιτική προσέγγιση. Εν συνεχεία, ο Άγγλος πρέσβης για στηρίξει τον αγγλικό προσανατολισμό του Μεταξά σημειώνει τα εξής: «Ο στρατηγός Μεταξάς ούδέποτε παρέλειψε να συμβουλευθῇ τὴν κυβέρνησιν τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος γιὰ ὅλα τὰ διεθνῇ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἐνδιέφεραν ἀμφοτέρους τὶς χῶρες, ὅπως ἦσαν ἡ ἰταλικὴ πρότασις γιὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἑλληνοϊταλικῆς συνθήκης φιλίας τοῦ 1928 (...)» Ἐναντι τῶν ἐκδηλῶν αὐτῶν ἐνδείξεων καλῆς θελήσεως καὶ εὐμενοῦς οὐδετερότητος ποὺ ἔρχονται σὲ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν στάσιν αὐστηρῆς οὐδετερότητος ποὺ ἐπεδεικνύετο κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ πολέμου πρέπει νὰ ἀντιταχθῇ ἡ ἐπιβίωσις τῆς γερμανικῆς ἐπιρροῆς στὴ μυστικὴ ἀστυνομία, ἐν μέρει στὸ κίνημα νεολαίας καὶ μεταξὺ τῶν ἀρμοδίων τῆς ἐπαρχίας...» Γίνεται φανερό ότι ο Μεταξάς για όσα διεθνῇ ζητήματα είχε να διαχειριστεί συμβουλευόνταν πρώτα την Αγγλία. Όσο η πιθανότητα του πολέμου να πλησιάσει τις πύλες της Ελλάδας αυξάνονταν, η τήρηση μιας αυστηρῆς και άψογης ουδετερότητας από την πλευρά του Μεταξά γινόταν όλο και πιο δύσκολη, καθώς στην εφαρμογή μιας ευμενούς ουδετερότητας, που ήταν επιθυμητή από την Αγγλία, γινόταν ανεκτή και η γερμανική επιρροή. Ο Πάλαιρετ καταλήγει στην εξής θέση: « Αὐτὰ ὅμως εἶναι δευτερεύοντα ζητήματα συγκρινόμενα μὲ τὴν εὐνοϊκὴν στάσιν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ὡς συνόλου καί, ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ ὑπολογίζωμεν στὴν ὑποστήριξιν της, δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμε ὅτι καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ μικρότερα κακὰ ἢμποροῦν νὰ ἐξαλειφθοῦν κατὰ τὸ 1940». Η Αγγλία παρόλο που ανησυχούσε για κάποιες τακτικές της ελληνικής κυβέρνησης, ήταν σε θέση να διαπιστώσει ότι μπορούσε να υπολογίζει στην υποστήριξη της Ελλάδας.⁸²

3.5 Κλιμάκωση των επιθετικών κινήσεων της Ιταλίας

Τον Ιανουάριο του 1940 η Ιταλία εισερχόταν στον πόλεμο, στο πλευρό της Γερμανίας. Ο Μουσολίνι, έχοντας επηρεαστεί από τις πολεμικές επιτυχίες του Χίτλερ, είχε αποφασίσει ήδη να συμμαχήσει με τη Γερμανία τον Μάιο του 1939, εξετάζοντας παράλληλα το ενδεχόμενο επίθεσης κατά της Ελλάδας, ενδεχόμενο το οποίο προσλάμβανε διαστάσεις απειλητικές. Τα ελληνικά εδάφη ήταν μέσα στις άμεσες ιταλικές επεκτατικές επιδιώξεις διότι βρισκόντουσαν στο επίκεντρο των εναέριων και θαλάσσιων οδών της ανατολικής Μεσογείου. Σημαντικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι

⁸² Τα μυστικά αρχεία του Foreign Office, *ΒΗΜΑ*, 31 Ιανουαρίου 1971. Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 72 – 74.

η Γερμανία αναγνώρισε τον χώρο της Μεσογείου ως ζώνη επιρροής και ενδιαφέροντος της Ιταλίας και συνακόλουθα παραιτήθηκε από οποιαδήποτε διεκδίκηση.

Η θέση της Ελλάδας γίνεται όλο και πιο ξεκάθαρη το 1940 παρά τις προσπάθειες του Μεταξά να κρατήσει φιλικές σχέσεις με την Ιταλία και τη Γερμανία. Ο Μεταξάς παρά τις προτιμήσεις που έδειχνε στα αυταρχικά καθεστώτα ήταν απόλυτα πεπεισμένος ότι σε περίπτωση που η Ελλάδα δεχτεί επίθεση ο μοναδικός δρόμος που υπήρχε ήταν να στηριχτεί στην Αγγλία.⁸³ Αναφέρει ο ίδιος στο ημερολόγιο του: «Είναι φυσικό Κράτη παραθαλάσσια σάν έμας νά είμεθα φιλικά με τούς Άγγλους καί Κράτη μεσόγεια σάν τήν Βουλγαρία, με τούς Γερμανούς...».⁸⁴

Από τον Απρίλιο του 1940 ξεκίνησαν πάλι να διαδίδονται ανησυχητικές πληροφορίες στην Ελλάδα για τις απειλητικές προθέσεις του Μουσολίνι. Ο Ιταλός πρεσβευτής διαβεβαίωνε για άλλη μια φορά ότι οι φήμες για επιθετική πρόθεση του Μουσολίνι δεν ισχύουν. Όμως στα τέλη Μαΐου – αρχές Ιουνίου η προπαγάνδα του ιταλικού Τύπου κατά της Ελλάδας εντείνεται. Με την κατάρρευση της Γαλλίας από τη Γερμανία εκείνη την περίοδο, ο Μουσολίνι θεώρησε ότι ήταν η κατάλληλη ώρα για την Ιταλία να βγει στον πόλεμο καθώς πίστευε ότι οι κατακτήσεις του θα ήταν πιο εύκολες. Ωστόσο ο Μουσολίνι, και μετά την επίθεση στη Γαλλία, συνέχισε να διαβεβαιώνει την Ελλάδα ότι θα σεβαστεί την ανεξαρτησία της, δίνοντας προσοχή στο να διατυπώνονται έμμεσες απειλές όπως έκανε μέσα από τις δηλώσεις του προς τον Ιταλικό λαό από το Παλάτσο Βενέτσια τον Ιούνιο του 1940⁸⁵ : «...»Ηδη, όποτε ο κύβος έρριφθη καί ή θέλησις μᾶς ἔκαυσε τὰς γέφυρας ὀπισθέν μας, δηλῶ κατηγορηματικῶς ὅτι ἡ Ἰταλία δέν σκοπεύει νά παρασύρη εἰς τήν σύρραξιν ἄλλους λαοὺς συνορεύοντας μετ' αὐτῆς ἀπό ξηρᾶς ἢ ἀπό θαλάσσης. Ἡ Ἑλβετία, ἡ Γιουγκοσλαυία, ἡ Ἑλλάς, ἡ Τουρκία καί ἡ Αἴγυπτος ἄς λάβουν ὑπὸ σημείωσιν τοὺς λόγους μου τούτους. Ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτάς, καί μόνον ἀπὸ αὐτάς, ὅπως οἱ λόγοι αὐτοὶ πραγματοποιηθοῦν ἢ ὄχι».⁸⁶

3.6 Έντονη επιθετική πολιτική Ιταλίας και ουδετερότητα του Μεταξά

Από τους θερινούς μήνες του 1940 οι ιταλικές προκλητικές ενέργειες κλιμακώνονταν επικίνδυνα.⁸⁷ Ο Μουσολίνι έψαχνε έντονα αφορμές και δημιουργούσε προσχήματα για να δικαιολογηθεί η άμεση επίθεση κατά της Ελλάδας.⁸⁸ Αλλεπάλληλα απειλητικά διαβήματα επιδίδονταν από την Ιταλία σχετικά με την υποτιθέμενη αξιοποίηση των ελληνικών λιμένων και χωρικών υδάτων από μονάδες του αγγλικού στόλου⁸⁹ και συγκεκριμένα κατηγορούσε την Ελλάδα ότι επέτρεψε στα λιμάνια του Ηρακλείου και

⁸³ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 75.

⁸⁴ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 467, 6 Μαΐου 1940.

⁸⁵ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 150 – 151.

⁸⁶ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 474.

⁸⁷ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 228.

⁸⁸ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 152.

⁸⁹ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 228.

της Σούδας να είναι παρόντα για περισσότερο από το νόμιμο εικοσιτετράωρο αγγλικά αντιτορπιλικά, καταδρομικά και ένα αεροπλανοφόρο υποστηρίζοντας ότι η Ελλάδα παραβίασε την ουδετερότητα της.⁹⁰ Ο Μεταξάς ανταποκρίθηκε αμέσως υποστηρίζοντας ότι οι πληροφορίες τους ήταν ανακριβείς και ότι η Ελλάδα εξακολουθούσε να στηρίζει την ουδετερότητα της.⁹¹ Η Ιταλία όμως δεν σταμάτησε εκεί. Κατηγόρησε τον Έλληνα πρεσβευτή στην Άγκυρα ότι ενεργούσε κατά των δυνάμεων του Άξονα και ζητούσε να αντικατασταθεί.⁹² Ο Μεταξάς ανταποκρινόμενος και πάλι άμεσα στη νέα κατηγορία, διέψευσε την είδηση και δεν υπέκυψε στο αίτημα της ανάκλησης του Έλληνα πρεσβευτή.⁹³ Η ιταλική κυβέρνηση δεν ενδιαφερόταν στην πραγματικότητα για το αν ίσχυαν όλα αυτά για τα οποία κατηγορούσε την Ελλάδα διότι ο στόχος της ήταν μόνο να εισβάλει στην Ελλάδα. Η Ιταλία θα προτιμούσε να κατάφερνε την Ελλάδα να συνθηκολογήσει με εκβιασμούς, χωρίς να χρειαστεί να κάνει πόλεμο.⁹⁴

Τον Ιούλιο του 1940 η Ιταλία υποστήριξε πάλι ότι αγγλικά πολεμικά πλοία αξιοποιούσαν τα ελληνικά χωρικά ύδατα και τα ελληνικά λιμάνια με σκοπό να επιτεθούν κατά των ναυτικών δυνάμεων της Ιταλίας και ισχυρίστηκαν ότι είχαν και αποδείξεις. Η εκ νέου κατηγορία συνοδεύτηκε από την προειδοποίηση ότι η όποια βοήθεια δινόταν στον αγγλικό στόλο θα συνεπαγόταν πόλεμο προς την Ιταλία. Και πάλι ο Μεταξάς έσπευσε να διαψεύσει τις κατηγορίες συνεχίζοντας τις προσπάθειες να διατηρήσει τις φιλικές σχέσεις με τη Ιταλία.⁹⁵

Δεν πέρασαν λίγες μέρες και η φασιστική Ιταλία ξεκίνησε ανοιχτές πολεμικές ενέργειες,⁹⁶ όπως ήταν η προσβολή των ελληνικών πολεμικών πλοίων.⁹⁷ Οι Ιταλοί βομβάρδισαν το βοηθητικό του ελληνικού Στόλου «Ωρίων», χτύπησαν το αντιτορπιλικό «Υδρα», βομβάρδισαν τα ελληνικά αντιτορπιλικά «Βασιλεύς Γεώργιος» και «Βασίλισσα Όλγα», βομβάρδισαν πλοία της οικονομικής Αστυνομίας και χτύπησαν ελληνικά υποβρύχια. Αποκορύφωση αυτών των ενεργειών υπήρξε ο τορπιλισμός του παλαιού καταδρομικού «Έλλη» στο λιμάνι της Τήνου τον Δεκαπενταύγουστο του 1940 από ιταλικό υποβρύχιο. Οι μεγάλες εκρήξεις από τον τορπιλισμό στις 8:30 το πρωί προκάλεσαν πανικό, στον κόσμο που βρισκόταν εκείνη την ώρα στο λιμάνι, τραυματισμούς, τον θάνατο μίας γυναίκας από συγκοπή και τον θάνατο ενός μηχανικού της «Έλλης». Η τορπίλη δημιούργησε μεγάλο ρήγμα στην «Έλλη», στην οποία το λεβητοστάσιο προκλήθηκε έκρηξη προκαλώντας μεγάλη φωτιά. Παρά τις προσπάθειες που έκανε το πλήρωμα, η φωτιά δεν μπόρεσε να

⁹⁰ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 152.

⁹¹ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 476.

⁹² Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 153.

⁹³ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 478.

⁹⁴ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 154.

⁹⁵ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 480.

⁹⁶ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 154.

⁹⁷ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 228.

περιοριστεί και η φλεγόμενη «Έλλη» βυθίστηκε. Οι ελληνικές αρχές εξ αρχής γνώριζαν ότι το υποβρύχιο που τορπίλισε την «Έλλη» ήταν ιταλικό.⁹⁸

Ο Μεταξάς ακολουθώντας την πολιτική που είχε εφαρμόσει ήδη για να ισορροπεί απέναντι στις επιθετικές κινήσεις της φασιστικής Ιταλίας απαγόρευσε την αποκάλυψη της ταυτότητας του υποβρυχίου και έδωσε εντολή το υποβρύχιο να χαρακτηρίζεται «αγνώστου» εθνικότητας. Ο Μεταξάς αποφάσισε να μη φανερωθεί η ταυτότητα του υποβρυχίου διότι θεωρούσε ότι μέσα από την τήρηση μιας πολιτικής κατευνασμού των κινήσεων της φασιστικής Ιταλίας θα της στερούσε την ευκαιρία να βρει πρόφαση ή πρόσχημα να επιτεθεί.⁹⁹ Εντούτοις ο ίδιος διαβεβαίωνε την κυβέρνηση της Αγγλίας ότι είχε πάρει την απόφαση, σε περίπτωση που οποιασδήποτε επιβουλή των δυνάμεων του Άξονα πραγματοποιούνταν εναντίον της Ελλάδας, θα αντιστέκονταν. Η τακτική του Μεταξά να κατευνάσει τα πνεύματα ενισχύονταν και από τη στάση της Αγγλίας η οποία, ακόμα και μετά τον τορπιλισμό της «Έλλης», εξακολουθούσε να μην συμβάλλει ουσιαστικά απέναντι στην Ελλάδα και να αρκείται στην επανάληψη των αόριστων εγγυήσεων της προηγούμενης χρονιάς.¹⁰⁰

Η ιταλική κυβέρνηση, εκμεταλλευόμενη την επίσημη ελληνική τοποθέτηση για την εθνικότητα του υποβρυχίου, υποστήριζε ότι ο τορπιλισμός έγινε από τους Άγγλους οι οποίοι ήθελαν να διαταράξουν τις ελληνοϊταλικές σχέσεις. Εν συνεχεία οι Ιταλικοί προπαγανδιστές έφτασαν να εκφράζουν συλλυπητήρια στο ελληνικό ναυτικό υποστηρίζοντας παράλληλα ότι το υποβρύχιο δεν ήταν ιταλικό.¹⁰¹ Μέσα από τα απομνημονεύματα του Γκράτσι γίνεται φανερό ότι η Ιταλία επιθυμούσε να κάνει μία έντονη πολεμική κίνηση, σε περίοδο μάλιστα που ο ελληνικός λαός και η ελληνική ηγεσία θα θεωρούσαν ειρηνική και σε μέρα που θα ήταν όλοι συγκεντρωμένοι λόγω της μεγάλης θρησκευτικής εορτής, με σκοπό να δείξει ποιος είναι πραγματικά ο κυρίαρχος της ανατολικής Μεσογείου: «Βέβαια φαίνεται άδιανόητο τὸ ὅ,τι ἐν ψυχρῷ καὶ ἐν πλήρει εἰρήνῃ, ἓνα κράτος μπορεῖ νὰ στείλῃ ἓνα ὑποβρύχιο τοῦ στοῦ λιμάνι ἐνὸς ἄλλου κράτους γιὰ νὰ τορπιλίσει πολεμικὸ πλοῖο του. Καὶ φαίνεται ἀκόμα πιὸ ἀπίστευτο ὅτι ἦταν δυνατόν μὴ τέτοια ἀτιμία νὰ διαπραχθεῖ τὴν ἡμέρα μιᾶς θρησκευτικῆς ἐορτῆς (...) στὴ Ρώμῃ εἶχαν ἀποφασίσει νὰ προβοῦν, τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες ἀκριβῶς (...) «ἐν πλήρει εἰρήνῃ» σὲ πραξικόπημα εἰς βάρος τῆς Ἡπείρου, πού, ὅπως ἤξεραν, ἦταν ἀνυπεράσπιστη (...) ὑπῆρξαν στὴ χώρα μας ἄνθρωποι ἱκανοὶ νὰ συλλάβουν ἰδέες ὅπως ἐκείνη τῆς ἐπιθέσεως, ἐν πλήρει εἰρήνῃ (...) μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ ἀποδείξουν μὲ ἔργα ποιὸς ἦταν ὁ πραγματικὸς κυρίαρχος τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου...»¹⁰²

⁹⁸ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 157.

⁹⁹ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 157.

¹⁰⁰ Κολιόπουλος, «Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις», τ. ΙΕ', σ. 409 – 410.

¹⁰¹ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 158.

¹⁰² Εμμ. Γκράτσι, *Η Αρχή του Τέλους, Η Επιχείρηση κατά της Ελλάδος*, Αθήνα: Εστία, 1980, σ. 205 – 206.

3.7 Εκστρατεία της ιταλικής προπαγάνδας

Εκτός από τους βομβαρδισμούς και τους τορπιλισμούς, η Ιταλία χρησιμοποίησε και άλλα προπαγανδιστικά μέσα για δημιουργήσει προσχήματα και ταραχή. Τον Ιούνιο του 1940 δύο Αλβανοί που είχαν καταφύγει σε ελληνικό έδαφος παραδέχτηκαν ότι στην Αλβανία κατά τη διάρκεια μιας συμπλοκής σκότωσαν τον Νταούτ Χότζα, γνωστό κακοποιό που είχε διαπράξει πολλά εγκλήματα στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1920, ο οποίος είχε καταδικαστεί σε θάνατο και είχε επικηρυχτεί. Οι ελληνικές αρχές προφυλάκισαν τους δύο Αλβανούς και ενημέρωσαν την ιταλική πρεσβεία με σκοπό να γίνει αίτηση για την έκδοσή τους. Η ιταλική πρεσβεία από τη μεριά της βεβαίωσε τις ελληνικές αρχές ότι βρέθηκε το πτώμα του Χότζα στην Αλβανία αποκεφαλισμένο. Αυτό το περιστατικό χρησιμοποιήθηκε από τη φασιστική ιταλική ηγεσία για να κατηγορηθεί για άλλη μια φορά η Ελλάδα ότι δεν στηρίζει την ουδετερότητα. Με αυτόν τον σκοπό ανακήρυξαν τον εγκληματία Χότζα σε πατριώτη Αλβανό αγωνιστή της Τσαμουριάς, ο οποίος καταδιώκονταν άδικα από τις ελληνικές αρχές. Οι επιθέσεις του ιταλικού Τύπου κατά της Ελλάδας για την υποτιθέμενη δίωξη του πατριώτη Χότζα ήταν τόσο έντονες που ο Μεταξάς κατάλαβε ότι δεν ήταν πια σε θέση να τις κρύψει από τον ελληνικό λαό και έστειλε ενημερωτικό σημείωμα στις ελληνικές πρεσβείες διαψεύδοντας τις ιταλικές κατηγορίες και δίνοντας πληροφορίες για τον Χότζα.¹⁰³

Η προπαγανδιστική εκστρατεία του φασιστικού Τύπου κατά της Ελλάδας για τη δολοφονία του Αλβανού Νταούτ Χότζα και ο τορπιλισμός της «Έλλης» στο λιμάνι της Τήνου τον Δεκαπενταύγουστο υπήρξαν τα πιο χαρακτηριστικά γεγονότα της περιόδου που αύξαναν την ιταλική πίεση έναντι της Ελλάδας η οποία από την πλευρά της προσπαθούσε έντονα να διατηρήσει την ουδετερότητα της. Ο φιλικός προσανατολισμός προς την Αγγλία και η οικονομική συνεργασία μεταξύ των δύο κρατών στην πραγματικότητα δεν αποτελούσαν ικανά επιχειρήματα που να αποδείκνυαν την έξοδο της Ελλάδας από την ουδετερότητα. Χρησιμοποιήθηκαν ως αφορμές από την Ιταλία για να προετοιμάσει κατάλληλα το έδαφος για την πολεμική της επέμβαση σε ελληνικό έδαφος, αλλά τα πραγματικά τους κίνητρα ήταν κυρίως στρατηγικά και πολιτικά. Ο Μουσολίνι επιθυμούσε να αναλάβει άμεσα δράση προκειμένου να ισορροπήσει την πρωτοβουλία του Χίτλερ στις πολιτικές επιχειρήσεις και αποφάσεις. Ο Μουσολίνι βλέποντας τις πετυχημένες στρατηγικές επιλογές του Χίτλερ χωρίς να έχει προηγηθεί η οποιαδήποτε ενημέρωση του εξοργίζονταν στο έπακρο.¹⁰⁴

3.8 Η επιχείρηση της ιταλικής εισβολής και η Γερμανία

Η ιταλική επιθετική επιχείρηση πιθανότατα να είχε εκδηλωθεί νωρίτερα από ότι εκδηλώθηκε αν δεν είχε μεσολαβήσει αποφασιστικά οι Χίτλερ καθώς δεν

¹⁰³ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 155 – 156.

¹⁰⁴ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 228 – 229.

επιθυμούσε μία εσπευσμένη επέκταση του πολέμου στον βαλκανικό χώρο.¹⁰⁵ Μέσα από μαρτυρίες ήταν φανερό ότι ο Μουσολίνι είχε ορίσει ως ημέρα εισβολής στην Ελλάδα την 1^η Σεπτεμβρίου του 1940. Ήδη από τα μέσα του Αυγούστου είχαν αρχίσει να μετακινούνται προς τα ελληνοαλβανικά σύνορα μεγάλες ιταλικές μονάδες. Καθώς ο ιταλικός στρατός δεν ήταν ακόμα έτοιμος να φέρει εις πέρας τέτοια επιχείρηση και σε συνδυασμό με τη γερμανική επέμβαση, διότι η Γερμανία δεν επιθυμούσε να γίνει ακόμα κάποια πολεμική συμπλοκή στα Βαλκάνια εκείνη τη χρονική περίοδο, η ιταλική εισβολή αναβλήθηκε. Η Γερμανία δεν ήθελε να υπάρξει κάποια πολεμική εμπλοκή των δυνάμεων του Άξονα τη δεδομένη περίοδο στον βαλκανικό χώρο διότι δεν ήθελε να μειωθεί η πίεση που ασκούσαν στην Αγγλία, επιθυμούσε να μην έρθει σε προστριβή με τη Σοβιετική Ένωση η οποία θα έβρισκε ευκαιρία να επέμβει στην νοτιοανατολική Ευρώπη,¹⁰⁶ δεν επιθυμούσε να γίνει διασπορά των γερμανικών δυνάμεων από μία ενδεχόμενη σύγκρουση της Ιταλίας με τη Σοβιετική Ένωση και εν τέλει την επακόλουθη παρέμβαση της Αγγλίας.¹⁰⁷

Η αναβολή της ιταλικής εισβολής δεν σήμαινε ότι ο Μουσολίνι εγκατέλειπε το σχέδιο επίθεσης του. Συμφώνησε να αναβάλει την επίθεση μόνο για να μεταφερθεί λίγο αργότερα. Ο Χίτλερ, αν και δεν θεωρούσε ότι ήταν η κατάλληλη στιγμή για μία πολεμική επιχείρηση στα Βαλκάνια, εκμεταλλευόμενος τις προσπάθειες που έκανε ο Μεταξάς να μεσολαβήσει η Γερμανία με σκοπό να κρατηθεί η Ελλάδα εκτός του πολέμου, πίεζε τον Μεταξά να υποχωρήσει στις ιταλικές αξιώσεις.¹⁰⁸ Αυτό γίνεται φανερό και από την απάντηση που έδωσε ο Γερμανός Υπουργός Εξωτερικών στον Έλληνα πρεσβευτή στη Γερμανία. Συγκεκριμένα ο Γερμανός Υπουργός Εξωτερικών αποσαφήνισε στον Έλληνα πρεσβευτή ότι η Γερμανία διέκρινε και χειρίζονταν ανάλογα τις ευρωπαϊκές χώρες με βάση τη στάση που θα κρατούσαν απέναντι στις Δυνάμεις του Άξονα και απέναντι στην Αγγλία, δηλαδή αν ήταν υπέρ των Δυνάμεων του Άξονα ή αν ήταν υπέρ της Αγγλίας. Η Γερμανία θεωρούσε ότι η Ελλάδα άνηκε στην κατηγορία που ήταν υπέρ της Αγγλίας καθώς, όπως υποστήριξε ο Γερμανός Υπουργός Εξωτερικών, η Ελλάδα είχε δεχτεί τις εγγυήσεις της Αγγλίας, εφοδίαζε τους Άγγλους με πολεμικό υλικό και κατ' επέκταση παραβίαζε τον αποκλεισμό κατά της Αγγλίας. Η Γερμανία θεωρούσε τη στάση της Ελλάδας ασύνετη και αναγνωρίζοντας τη Μεσόγειο ως χώρο που άνηκε στη σφαίρα της επιρροής της Ιταλίας, η οποία ήταν σύμμαχος της, ζητούσε από την Ελλάδα να συνεννοηθεί με την Ιταλία με σκοπό την άμεση και γρήγορη εκπλήρωση των ιταλικών αιτημάτων και επιθυμιών.¹⁰⁹

Από την άλλη μεριά στην Αγγλία, η οποία έχει μείνει μόνη της να μάχεται κατά του Άξονα, ο Τσώρτσιλ για να τονώσει το ηθικό του Μεταξά έστειλε μήνυμα στο οποίο εξέφραζε τον θαυμασμό σχετικά με τη δεξιότητα και την αποφασιστικότητα του, ενώ ο Μεταξάς προσπαθούσε να εξασφαλίσει υποσχέσεις και εγγυήσεις για πολεμική

¹⁰⁵ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδας*, σ. 230.

¹⁰⁶ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 159 – 160.

¹⁰⁷ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδας*, σ. 230

¹⁰⁸ Ο. π., σ. 161.

¹⁰⁹ Η απάντηση αυτή δημοσιεύτηκε στη Γερμανική Λευκή Βίβλο, αρ.7., Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ.501 – 502.

βοήθεια από την Αγγλία, αν όντως πραγματοποιούνταν η ιταλική επίθεση. Η Ιταλία παρά την αναβολή εξακολουθούσε να προετοιμάζεται για επίθεση. Από τα τέλη Αυγούστου έως τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1940, πυρομαχικά, τανκς και ιταλικές μονάδες μεταφέρονται στα ελληνοαλβανικά σύνορα. Ο Μουσολίνι προσπάθησε να πάρει έγκριση για την άμεση εισβολή στην Ελλάδα από τον Γερμανό Υπουργό Εξωτερικών. Παρά τις ελπίδες που του δόθηκαν, ο Χίτλερ εξακολουθούσε να μη θέλει να γίνει ακόμα η εισβολή. Η ελληνική ηγεσία προσπαθώντας να αποφύγει τον πόλεμο, συνέχισε να κρατάει την ουδετερότητα της και να ζητάει τη γερμανική μεσολάβηση.¹¹⁰

3.9 Προπαρασκευές του Μουσολίνι για την οριστική επίθεση κατά της Ελλάδας

Ο Μουσολίνι πήρε την απόφαση οριστικά να επιτεθεί στην Ελλάδα στα μέσα του Οκτωβρίου του 1940, όταν έμαθε ότι στρατεύματα της Γερμανίας μπήκαν στη Ρουμανία χωρίς να έχει ειδοποιηθεί ο ίδιος πρώτα ως σύμμαχος του Χίτλερ.¹¹¹ Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Μουσολίνι στον Τσιάνο μετά την κατάληψη της Ρουμανίας, συγκεκριμένα την αναφέρει ο Τσιάνο στον ημερολόγιο του: «Ο Χίτλερ με θέτει πάντα προ τετελεσμένου γεγονότος. Αυτή τη φορά θα τον πληρώσω με το ίδιο νόμισμα. Θα μάθει από τις εφημερίδες ότι κατέλαβα την Ελλάδα».¹¹² Ήδη, μετά την κατάληψη της Αλβανίας, τα ιταλικά στρατεύματα είχαν χαράξει νέους δρόμους που κατευθύνονταν στην ελληνική μεθόριο.¹¹³

Στα μέσα Οκτωβρίου πραγματοποιείται σύσκεψη στο Παλάτσο Βενέτσια με σκοπό να καθοριστούν οι κατευθύνσεις και τα απαραίτητα προπαρασκευαστικά μέτρα για την επίθεση από τον Μουσολίνι. Αρχικά τονίστηκε πόσο σημαντική ήταν η άμεση κατάληψη της Θεσσαλονίκης για να μη προλάβει να γίνει αγγλική βάση. Επίσης ο Μουσολίνι ζήτησε να σκηνοθετηθεί ένα επεισόδιο στα ελληνοαλβανικά σύνορα ως αφορμή για να δικαιολογηθεί η ιταλική εισβολή και υπογράμμισε πόσο σημαντικό ήταν να γίνει η εισβολή γρήγορα, με άμεσα αποτελέσματα για να αποθαρρυνθούν όσες πλευρές έδειχναν τη διάθεση να βοηθήσουν ή να στηρίξουν την Ελλάδα. Μετά τη σύσκεψη ο Μουσολίνι όρισε ως ημέρα εισβολής την 28^η Οκτωβρίου και ως ημέρα πρόκλησης του επεισοδίου στα ελληνοαλβανικά σύνορα την 26^η Οκτωβρίου.¹¹⁴

Λίγες μέρες μετά ο Μουσολίνι έγραψε στον Χίτλερ επιστολή όπου κατηγορούσε την Ελλάδα ότι είχε εξελιχθεί σε στήριγμα της αγγλικής ναυτικής και στρατηγικής δύναμης στη Μεσόγειο και ότι πολύ σύντομα θα έπαιρνε μέτρα κατά της Ελλάδας, χωρίς ωστόσο να αναφέρει την ημερομηνία εισβολής. Η επιστολή, η οποία έφτασε καθυστερημένα, ανησύχησε τον Χίτλερ ο οποίος ζήτησε να επισπευσθεί η συνάντηση

¹¹⁰ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 162 – 163.

¹¹¹ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 165.

¹¹² Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 551.

¹¹³ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 229.

¹¹⁴ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 165 – 166.

του με τον Μουσολίνι για τις 28 Οκτωβρίου αντί για 3 Νοεμβρίου που ήταν η αρχική ημερομηνία συνάντησης.¹¹⁵

3.10 Η Ελλάδα σε αναζήτηση αγγλικών εγγυήσεων και γερμανικής μεσολάβησης

Η Ελλάδα, παρά την αυξανόμενη επιθετική διάθεση της Ιταλίας, ήταν αποφασισμένη να αποφύγει οποιαδήποτε ενέργεια ήταν πιθανόν να εκληφθεί ως προκλητική. Παρά τη συγκέντρωση των ιταλικών στρατευμάτων στα ελληνοαλβανικά σύνορα, ο Μεταξάς απέφυγε να προβεί σε επιστρατεύσεις για να μην χρησιμοποιηθούν ως προσχήματα της αύξησης της ιταλικής πίεσης.¹¹⁶ Καθώς όμως κλιμακωνόταν η ένταση ο Μεταξάς, παρά την προσπάθεια του να διατηρήσει την ουδετερότητα, ήταν αποφασισμένος να αμυνθεί σε κάθε επίθεση της Ιταλίας, αν δεν την ματαίωνε, όπως ήλπιζε, ο Χίτλερ για άλλη μια φορά.¹¹⁷ Ενδεικτικό της ελπίδας του Μεταξά είναι οι καταγραφές στο ημερολόγιο του από 16 Οκτωβρίου έως και 23 Οκτωβρίου όπου κάθε μέρα σημείωνε τη λέξη «Ησυχία» εννοώντας ότι δεν υπήρχε κάποια επιθετική κίνηση από την Ιταλία και πιθανόν να μη γίνονταν η ιταλική εισβολή τελικά.¹¹⁸ Ο Μεταξάς ήλπιζε ότι αν η Ελλάδα συνέχιζε να είχε άψογη ουδετερότητα, μη επιτρέποντας στην Αγγλία να έχει τις βάσεις της σε ελληνικό έδαφος, η Ιταλία δεν θα έκανε επίθεση.¹¹⁹

Παράλληλα έγινε, από την Ελλάδα, όποια δυνατή προσπάθεια μπορούσε να γίνει έτσι ώστε να εξασφαλιστούν εγγυήσεις, από τα Βαλκάνια και την Αγγλία, για την προστασία της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας, αν και όλες οι προσπάθειες αποδείχθηκαν άκαρπες. Ο Μεταξάς απέτυχε να εξασφαλίσει έστω και ένα τμήμα της κάλυψης των αναγκών της άμυνας, ειδικά σε πολεμικό υλικό. Η Ελλάδα, πλέον μόνη με ανεπαρκή συμπαράσταση από την Αγγλία, δεν ήταν διατεθειμένη να υποκύψει στις απειλές της Ιταλίας. Ο Μεταξάς είχε πάρει προ πολλού την απόφαση να αντισταθεί σε οποιαδήποτε αξίωση της Ιταλίας για την εκχώρηση κυριαρχικών δικαιωμάτων της Ελλάδος.¹²⁰

3.11 Η εισβολή της Ιταλίας στην Ελλάδα

Ο Γκράτσι, σύμφωνα με τις οδηγίες που πήρε από την ιταλική κυβέρνηση, το ξημέρωμα της 28^{ης} Οκτωβρίου παρέδωσε τελεσίγραφο στον Μεταξά στο οποίο η Ιταλία ζητούσε από την Ελλάδα να δεχτεί την είσοδο των ιταλικών στρατευμάτων με σκοπό να καταλάβουν κάποια στρατηγικά σημεία επί του ελληνικού εδάφους.¹²¹ Η επίδοση του τελεσίγραφου το ξημέρωμα της 28^{ης} Οκτωβρίου δεν ήταν ικανή να κάνει

¹¹⁵ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ. 71.

¹¹⁶ Σβολόπουλος, *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*, σ. 230 – 231.

¹¹⁷ Ο. π., σ. 171, 175.

¹¹⁸ Μεταξάς, *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Τόμος 4^{ος}, σ. 511 – 512.

¹¹⁹ Λιναρδάτος, «*Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*», σ. 176.

¹²⁰ Σβολόπουλος, «*Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος*», σ. 230 – 233.

¹²¹ Λιναρδάτος, «*Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*», σ. 177 – 178.

τον Μεταξά να υποκύψει. Η Ιταλία, ισχυριζόμενη την υποτιθέμενη παραβίαση της ουδετερότητας, ζητούσε από την Ελλάδα την εκχώρηση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων.¹²² Ο Γκράτσι διευκρίνισε στον Μεταξά ότι αν δεν γινόντουσαν δεκτοί οι ιταλικοί όροι του τελεσίγραφου τότε θα πραγματοποιούνταν η εισβολή των ιταλικών στρατευμάτων στην Ελλάδα στις 6 ώρα το πρωί.¹²³ Ο Μεταξάς αρνήθηκε κατηγορηματικά,¹²⁴ λέγοντας συγκεκριμένα: «Λοιπόν, έχουμε πόλεμο!» Το τελεσίγραφο δεν άφηνε πολλά περιθώρια στον Μεταξά καθώς οι επιλογές ήταν η υποδούλωση ή ο πόλεμος.¹²⁵ Από την πλευρά της Ελλάδας η μόνη αποδεκτή λύση, αν δεν ήταν δυνατή η διασφάλιση των ζωτικών ελληνικών συμφερόντων μέσα στα πλαίσια της ουδετερότητας, ήταν να ταυτιστεί με την τύχη των δυτικών συμμάχων.¹²⁶ Η πολιτική της ουδετερότητας που είχε ακολουθήσει ο Μεταξάς με την έγκριση της Αγγλίας ανατράπηκε λόγω της επιθετικότητας των Δυνάμεων του Άξονα. Οι λόγοι που τον οδήγησαν να πάρει αυτήν τη απόφαση αποκαλύπτονται από τον ίδιο όταν κάλεσε τους συντάκτες και τους ιδιοκτήτες του αθηναϊκού Τύπου στις 30 Οκτωβρίου, δύο μέρες μετά την επίθεση της Ιταλίας: «... Από τήν εποχή τῆς καταλήψεως τῆς Ἀλβανίας τὸ Πάσχα πέρυσι, τὸ πρᾶγμα ἄρχισε νὰ φαίνεται. Ἀπὸ τὸν περασμένο Μάϊο εἶπα καθαρὰ στὸν κ. Γκράτσι ὅτι ἂν προσεβαλλόμεθα εἰς τὰ ἔθνικά μας δικαιώματα, θὰ ἀντιστάμεθα ἀντὶ πάσης θυσίας καὶ δι’ ὅλων τῶν μέσων μας.

Μοῦ διεμηνύθη ἐκ μέρους τοῦ Χίτλερ ἡ σύστασις νὰ ἀποφύγω οἷονδήποτε μέτρον δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν πρόκλησις. Ἐκαμα τὸ πᾶν διὰ νὰ μὴ μποροῦν οἱ Ἰταλοὶ νὰ ἐμφανισθοῦν ὡς δυνάμενοι νὰ ἔχουν ὄχι ἀφορμᾶς καὶ λόγους, ἀλλ’ οὔτε εὐλόγοφανές παράπονον ἐκ μέρους μας.. (...) ...ἔκαμα τὸ πᾶν διὰ νὰ μὴ δώσωμε ἀφορμὴν ἐμφανίσεως τῆς Ἰταλίας ὡς δυνάμενης νὰ ἔχη οὔτε εὐλόγοφανεῖς κἂν ἀφορμᾶς αἰτιάσεων. ..τῶν ἀτελειῶτων Ἰταλικῶν προκλήσεων.. (...) ..τὴν χριστιανικὴν ὑπομονὴν τὴν ὁποία ἐτηρήσαμεν προσποιούμενοι ὅτι δὲν τίς καταλαβαίνουμε.. (...)

...μοῦ ἐδόθη νὰ ἐννοήσω σαφῶς ὅτι μόνη λύσις θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶναι μία ἐκουσία προσχώρησις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν «Νέαν Τάξιν». Προσχώρησις ποὺ θὰ ἐγένετο λίαν εὐχαρίστως δεκτὴ ἀπὸ τὸν Χίτλερ.. (...) ..ἐπιδίωξα δι’ ὅλων τῶν μέσων νὰ κατατοπισθῶ συγκεκριμένως ποιοὶ θὰ ἦσαν αἱ θυσίαι αὐταὶ μὲ τὰς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς θὰ ἔπρεπε νὰ πληρώσῃ τὴν ἀτίμωσιν τῆς ἐξ ἰδίας θελήσεως προσφορᾶς τῆς νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὴν Νέα Τάξιν.

Δηλαδή θὰ ἔπρεπε διὰ ν’ ἀποφύγωμεν τὸν πόλεμον νὰ γίνωμεν ἐθελονταὶ δοῦλοι καὶ νὰ πληρώσωμεν αὐτὴν τὴν τιμὴν μὲ τὸ ἅπλωμα τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀκρωτηριασμόν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν.

..εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν οἱ Ἄγγλοι θὰ ἔκοβαν καὶ αὐτοὶ τὰ πόδια τῆς Ἑλλάδος. δὲν θὰ παρέλειπαν, ὑπερασπίζοντες πλεον τὸν ἑαυτὸν των, ἔπειτα ἀπὸ μίαν τοιαύτην

¹²² Σβολόπουλος, «Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος», σ. 232 – 233.

¹²³ Λιναρδάτος, «Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις», σ. 179.

¹²⁴ Σβολόπουλος, «Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος», σ. 233.

¹²⁵ Λιναρδάτος, «Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις», σ. 179.

¹²⁶ Σβολόπουλος, Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος», σ. 233.

αὐτοδούλωσιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς ἐχθροὺς των, νὰ καταλάβουν τὴν Κρήτην καὶ τὰ ἄλλας νήσους μας τοῦλάχιστον.

...ἓνας λαὸς δικαίως θὰ ἐτάσσετο ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία διὰ νὰ τὸν προφυλάξῃ ἀπὸ τὸν πόλεμον θὰ τὸν κατεδίκαζε εἰς ἐθελουσίαν ὑποδούλωσιν μετ' ἐθνικοῦ ἀκρωτηριασμοῦ.

Ἀλλὰ ἐπὶ πλεόν καὶ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι δὲν πολεμοῦμεν μόνον διὰ τὴν νίκην, ἀλλὰ διὰ τὴν δόξαν.

Ἡ Ἑλλὰς δὲν πολεμᾷ διὰ τὴν νίκην. Πολεμᾷ διὰ τὴν Δόξαν. Καὶ διὰ τὴν τιμὴν της. Ἔχει ὑποχρέωσιν πρὸς τὸν ἑαυτὸν της νὰ μείνῃ ἀξία της Ἱστορίας της.»¹²⁷

Ο Μεταξάς αποφάσισε νὰ μιλήσῃ στον αθηναϊκὸ Τύπο ανοικτὰ γιὰ τὴν ἀπόφασή του νὰ ἀπορρίψῃ τὸ τελεσίγραφὸ τῆς Ἰταλίας, ἀφοῦ ἀναφέρθηκε ἀρχικὰ στὶς μεγάλες προσπάθειες ποὺ χρειάστηκε νὰ καταβάλῃ γιὰ νὰ κρατηθεῖ ἡ Ἑλλάδα ἐκτὸς τοῦ πολέμου καθὼς καὶ στὶς συμβουλές τῆς Γερμανίας νὰ ικανοποιηθοῦν οἱ ἐδαφικὲς βλέψεις τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδας.¹²⁸ Σὲ αὐτὴ τὴν ἐξομολόγησιν, καθιστοῦσε φανερὲς τὶς σταθμίσεις ποὺ χρειάστηκε νὰ κάνει γιὰ νὰ καταλήξῃ σὲ αὐτὴ τὴν ἀπόφασιν.¹²⁹ Αποφάσισε νὰ ἀπορρίψῃ τὶς αξιώσεις τῆς Ἰταλίας με πλὴρὴ ἐπίγνωση τῶν συνεπειῶν,¹³⁰ καθὼς ὅπως γινόταν φανερό μέσα ἀπὸ τὰ γραπτὰ του ἐκείνην τὴ χρονικὴ περίοδο δὲν πίστευε ὅτι ἡ Ἑλλάδα εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν τῆς Ἰταλίας.¹³¹ Ο Μεταξάς βασιζόμενος στὶς ὀρθολογικὲς ἐκτιμήσεις τῶν μακροπρόθεσμων, ἐλληνικῶν συμφερόντων,¹³² πίστευε ὅτι στὸ τέλος ὁ νικητὴς τοῦ πολέμου θὰ ἦταν ἡ Ἀγγλία.¹³³ Υποστήριξε ὅτι ὁ μόνος τρόπος ποὺ υπῆρχε γιὰ νὰ ἀποφύγῃ ἡ Ἑλλάδα τὸν πόλεμον ἦταν νὰ υποδουλωθεῖ στὶς Δυνάμεις τοῦ Ἄξονα με ἄμεση συνέπεια τὸν «τεμαχισμό» τῆς χώρας σὲ τρία κομμάτια ἀφοῦ ἓνα μεγάλο μέρος τῆς Ἑλλάδας θὰ εἶχε προσαρτηθεῖ στὴν Ἰταλία, ἄλλο ἓνα μέρος στὴν Βουλγαρία καὶ τελικὰ καὶ ἡ Ἀγγλία θὰ διεκδικοῦσε τὰ ἐλληνικὰ νησιά καὶ κυρίως τὴν Κρήτη. Πίστευε ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε πολλὰς δυνατότητες γιὰ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἰταλικὴ ἐπίθεσιν ἀλλὰ ἐπρεπε νὰ πολεμήσῃ γιὰ τὴ δόξαν καὶ τὴν τιμὴ της.¹³⁴

¹²⁷ Μεταξάς, *Τὸ Προσωπικὸ τοῦ Ημερολόγιου*, Τόμος 4^{ος}, σ. 522 – 525.

¹²⁸ Κολιόπουλος, *Εσωτερικὲς καὶ Εξωτερικὲς Εξελίξεις*, τ. ΙΕ', σ. 414 – 415.

¹²⁹ Λιναρδάτος, *Ὁ Ἰωάννης Μεταξάς καὶ οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις*, σ.181

¹³⁰ Κολιόπουλος, *“Εσωτερικὲς καὶ εξωτερικὲς ἐξελίξεις”*, τ. ΙΕ', σ. 414.

¹³¹ Λιναρδάτος, *Ὁ Ἰωάννης Μεταξάς καὶ οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις*, σ.181.

¹³² Κολιόπουλος, *“Εσωτερικὲς καὶ εξωτερικὲς ἐξελίξεις”*, τ. ΙΕ', σ. 414.

¹³³ Λιναρδάτος, *Ὁ Ἰωάννης Μεταξάς καὶ οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις*, σ.181.

¹³⁴ Ο. π., σ.181.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία εξέτασε την προσπάθεια του Ιωάννη Μεταξά στην εξωτερική του πολιτική να κρατήσει τις ισορροπίες απέναντι στην Αγγλία και στις Δυνάμεις του Άξονα, και ιδιαίτερα την Ιταλία, κατά την περίοδο 1936 – 1940. Η επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά συνδέονταν με τις συστηματικές διεθνείς εξελίξεις της περιόδου οι οποίες επηρέασαν τις ελληνικές πολιτικές καταστάσεις. Ο Μεταξάς ανέλαβε τη διακυβέρνηση της Ελλάδας σε μία εποχή όπου διαδραματιζόνταν μεγάλες πολιτικές μεταβολές τόσο μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων όσο και σε σχέση των Μεγάλων Δυνάμεων με τα μικρότερα κράτη. Η δικτατορία του Μεταξά, παρά τις ομοιότητες και τις σχέσεις με τα φασιστικά και εθνικοσοσιαλιστικά καθεστώτα της Ευρώπης, λόγω της απουσίας μιας κομματικής οργάνωσης και μιας μαζικής, λαϊκής στήριξης, διαφοροποιούνταν από τα υπόλοιπα ολοκληρωτικά καθεστώτα.

Η διαμάχη που έγινε μεταξύ Ιταλίας και Αγγλίας – Γαλλίας σχετικά με την επιβολή κυρώσεων στην Ιταλία λόγω της εισβολής και κατάληψης της Αιθιοπίας, επηρέασε τις σχέσεις της Ελλάδας με την Ιταλία και την Αγγλία. Η κατάληψη της Ρηνανίας από τη Γερμανία επιδείνωσε τις σχέσεις μεταξύ των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων. Η Ελλάδα επιθυμούσε την συνεργασία με την Αγγλία στην ανατολική Μεσόγειο, χωρίς ωστόσο να προκαλέσει αναταραχή στις σχέσεις της με την Ιταλία. Ο Μεταξάς στην εξωτερική του πολιτική προσανατολίστηκε προς τα εκεί που θεωρούσε ότι εξυπηρετούνταν καταλλήλότερα τα ελληνικά συμφέροντα δηλαδή στον συμβιβασμό και στη ταύτιση με τα συμφέροντα της Αγγλίας. Σημαντικοί παράγοντες που έπαιξαν ρόλο στον αγγλικό προσανατολισμό της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής της περιόδου υπήρξε η φιλοαγγλική στάση του βασιλιά Γεώργιου Β' καθώς και η συνειδητοποίηση του Μεταξά ότι η Ελλάδα ως μία ναυτική χώρα της Μεσογείου όφειλε να συμπορεύεται για το συμφέρον της με μία μεγάλη ναυτική Δύναμη, την Αγγλία.

Ως προς την αντιμετώπιση και τη διαχείριση των Δυνάμεων του Άξονα και ειδικότερα τον επεκτατισμό και την επιθετική πολιτική της φασιστικής Ιταλίας, ο Μεταξάς ακολούθησε την πολιτική της ουδετερότητας την οποία προσπάθησε να εφαρμόσει, ειδικά από το 1939 και μετά, με όσο πιο ρεαλιστικό τρόπο γινόταν για τα δεδομένα και τις συνθήκες της περιόδου. Η κυβέρνηση Μεταξά υποστήριζε μία ευνοϊκή, για την Αγγλία, ουδετερότητα κατά την οποία στήριζε τη συμπίεση της Ελλάδας με τα αγγλικά συμφέροντα και παράλληλα θέλοντας να αποφύγει τον επερχόμενο πόλεμο προσπαθούσε να τηρήσει φιλικές σχέσεις με την Ιταλία. Μεταξύ Αγγλίας και Ελλάδας δεν υπήρξε καμία υπογραφή συμφωνίας κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Μεταξά, ο οποίος συμπορεύονταν με την αγγλική πολιτική για γεωπολιτικούς κυρίως λόγους. Η Αγγλία από την άλλη πλευρά θεωρώντας δεδομένη τη στήριξη της Ελλάδας, δεν επιθυμούσε να αναλάβει τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις που θα δημιουργούσε μία συμμαχία.

Η Γερμανία, από την άλλη, δεν ενδιαφέρονταν για την Ελλάδα τόσο πολιτικά ή στρατιωτικά όσο οικονομικά καθώς επιδίωκε μέσα από οικονομικές συμφωνίες (clearing), κατά τις οποίες εισήγαγε πρώτες ύλες από μικρά και αδύναμα κράτη με αντάλλαγμα την προμήθεια τους σε βιομηχανικά υλικά και όπλα, να έχει όλο και μεγαλύτερο έλεγχο στα αδύναμα κράτη της Ευρώπης.

Ο Μεταξάς γνώριζε ότι αν η Ελλάδα συμμετείχε σε πόλεμο θα οδηγούνταν σε μεγάλες, υλικές και μη, καταστροφές και διαχειρίστηκε προσεκτικά τις δύσκολες συνθήκες για να κρατήσει την Ελλάδα όσο γινόταν έξω από τον επερχόμενο πόλεμο. Όμως γίνεται πια φανερό, όσο προσεκτικός και αν ήταν ο Μεταξάς στις κινήσεις του, η Ιταλία ήταν αποφασισμένη να εισβάλει στην Ελλάδα. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο κ. Λιναρδάτος, η πολιτική της ουδετερότητας ανατράπηκε από την επιθετικότητα των Δυνάμεων του Άξονα.¹³⁵

¹³⁵ Λιναρδάτος, *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις*, σ.179.

Βιβλιογραφία

Γκράτσι Εμ. , *Η Αρχή του Τέλους, Η Επιχείρηση κατά της Ελλάδος*, Αθήνα: Εστία, 1980.

Διπλωματικά Έγγραφα του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, *Η Ιταλική Επίθεση κατά της Ελλάδος*, Αθήνα, 1940.

Fischer J. Berd, *Balkan Strongmen Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe*, London: Hurst & Co, 2007.

Kallis A., “Neither fascist nor Authoritarian. The 4th of August Regime in Greece (1936 – 1941) and the Dynamics of Fascistisation in 1930s Europe”, *East Central Europe* 37 (2010).

Koliopoulos, J. S., *Greece and the British Connection 1935 – 1941*, London: Oxford University Press, 1977.

Κολιόπουλος Ι, “Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από την 1^η Μαρτίου 1935 ως την 28^η Οκτωβρίου 1940: Ο εξωτερικός παράγοντας”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1978, τόμος ΙΕ.

Λιναρδάτος Σπύρος, *4^η Αυγούστου*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1988.

Λιναρδάτος Σ. , *Ο Ιωάννης Μεταξάς και οι Μεγάλες Δυνάμεις (1936 – 1940)*, Αθήνα: Προσκήνιο, 1993.

Μεταξάς Ι. , *Το Προσωπικό του Ημερολόγιο*, Επιμ. Φαίδων Βρανάς, Τόμος 4^{ος}, Αθήνα: Ίκαρος, 1960.

Merriman J., *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης. Από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα*, Αθήνα: Πεδίο, 2022.

Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελλάς, Αθήνα: Ήλιος, 1950, τ. Ζ’.

Παπαρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 5^{ος} 1882 – 1974, εκδ. National Geographic.

Preston P., “Ο Μεγάλος Εμφύλιος Πόλεμος: Πολιτική ιστορία της Ευρώπης, 1914 – 1945”, *Ιστορία της σύγχρονης Ευρώπης*, επιμ. T.C.W.Blanning, Αθήνα: Τουρίκη, 2009.

Pelt M., “The Establishment and Development of the Metaxas Dictatorship in the Context of Fascism and Nazism, 1936 – 41,” *Totalitarian Movements and Political Religions* 3.2 (2002).

Pelt M., Tobacco, *Arms and Politics. Greece and Germany from World Crisis to World War 1929-41*, Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1998.

Rizas S., "Geopolitics and Domestic Politics: Greece's Policy Towards the Great Powers During the Unravelling of the Inter – War Order, 1934 – 1936," *Contemporary European History* 20.2 (2011).

Σβολόπουλος Κ., *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος 1900 – 1941*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, 1980.

Stefanidis D. Yiannis, «Greece, Bulgaria and the approaching tragedy, 1938-1941», *Balkan Studies* 32,2 (1991).

Sfikas D. Thanasis, "Doomed Neutrality: Greek Foreign Policy, 1936 – 1940", *Δωδώνη* 33 (2004).

Τα μυστικά αρχεία του Foreign Office, *ΒΗΜΑ*, 31 Ιανουαρίου 1971.

Τσώρτσιλ Ο., *Απομνημονεύματα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου*, Μετ. Μαρίας Μακκά, Αθήνα: Ίκαρος, 1955, Τόμος 1^{ος}, Βιβλίο 1^ο.